

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

**на тему: ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ МОЛОДІ ДО
ВЛАСНОЇ СЕКСУАЛЬНОСТІ**

Виконала: студентка II курсу,
групи 8.0530
спеціальності: 053 Психологія
освітньої програми: 053 Психологія
Волошина Олена Вікторівна
Керівник: к.психол.н., доцент кафедри
психології Железнякова Ю.В.
Рецензент: к.псих.н., доцент кафедри
психології Гредінарова О.М.

Запоріжжя

2021

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра психології
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 053 Психологія
Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри

_____

к.психол.н., доцент. Н.О.

Губа

« _____ » _____ 20
21 р.

ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

Волошина Олени Вікторівна

Тема роботи: Психологічні особливості ставлення молоді до власної сексуальності

керівник роботи Железнякова Ю.В. к.психол.н., доцент кафедри психології
затверджені наказом ЗНУ від «30» липня 2021 року № 1137-с

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки проаналізувати теоретичні дослідження психологічних особливостей ставлення сучасної молоді до власної сексуальності, визначити чинники, які сприяють розвитку здорової сексуальності, проаналізувати соціально-психогічні умови виникнення проблемного розуміння власної сексуальності.

5. Перелік графічного матеріалу: 9 рисунок.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Железнякова Ю.А., доцент		
Розділ 1	Железнякова Ю.А., доцент		
Розділ 2	Железнякова Ю.А., доцент		
Висновки	Железнякова Ю.А., доцент		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень-березень 2021 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2021 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	квітень-травень 2021 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	червень-липень 2021 р.	Виконано
5	Написання висновків за розділами	вересень 2021 р.	Виконано
6	Написання загальних висновків	жовтень 2021 р.	Виконано
7	Передзахист	листопад 2021 р.	Виконано
8	Нормоконтроль	листопад 2020 р.	Виконано

Студент _____ О.В. Волошина
 Керівник роботи _____ Ю.А. Железнякова

Нормоконтроль пройдено
 Нормоконтролер _____ О.М. Грединарова

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 77 сторінка, 9 малюнків, 72 джерел, додатків 1.

Об'єкт: ставлення молоді до власної сексуальності

Предмет: психологічні особливості молодіжної сексуальності.

На підставі цього була поставлена мета: вивчити психологічні особливості ставлення молоді до власної сексуальності.

Гіпотеза:

1. Існує прямий зв'язок між психологічними особливостями ставлення молоді до власної сексуальності зі станом сексуальної просвіти в сучасному просторі та впливом родини на формування цього ставлення.

Методи дослідження: теоретичні (теоретичний і порівняльний аналіз психолого-педагогічної літератури); емпіричні (спостереження; бесіда; тестування, кейс-методи).

Наукова новизна роботи полягає в тому, що було проведено комплексне дослідження психологічних особливостей ставлення сучасної молоді до власної сексуальності, а також проведено аналіз та вивчення чинників, які впливають на формування ставлення у молоді до власної сексуальності.

Отримані в результаті дослідження дані, можуть застосовуватися психологічними службами сім'ї та молоді, які консультують сучасну молодь та молоді родини з питань сексуальної грамотності, шкільним психологам та вчителям.

СЕКСУАЛЬНІСТЬ, ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ МОЛОДІ ДО ВЛАСНОЇ СЕКСУАЛЬНОСТІ, ЧИННИКИ ЯКІ ВПЛИВАЮТЬ НА ФОРМУВАННЯ СЕКСУАЛЬНОСТІ, СЕКСУАЛЬНЕ ПРОСВІТНИЦТВО

SAMMARY

Master's qualification work: 77 pages, 9 drawings, 72 sources, 1 appendices.

Object: the attitude of young people to their own sexuality

Subject: psychological features of youth sexuality.

Based on this, the goal was set: to study the psychological characteristics of young people's attitude to their own sexuality.

Hypothesis:

1. There is a direct connection between the psychological characteristics of young people's attitude to their own sexuality with the state of sexual education in the modern space and the influence of the family on the formation of this attitude.

Research methods: theoretical (theoretical and comparative analysis of psychological and pedagogical literature); empirical (observations; conversation; testing, case studies).

The scientific novelty of the work is that a comprehensive study of the psychological characteristics of modern youth attitudes to their own sexuality, as well as analysis and study of factors influencing the formation of young people's attitudes to their own sexuality.

The data obtained as a result of the study can be used by psychological services for families and young people, who advise modern youth and young families on sexual literacy, school psychologists and teachers.

SEXUALITY, PSYCHOLOGICAL FEATURES OF YOUNG PEOPLE'S ATTITUDE TOWARDS THEIR OWN SEXUALITY, FACTORS AFFECTING THE FORMATION OF SEXUAL

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАВЛЕННЯ МОЛОДІ ДО ВЛАСНОЇ СЕКСУАЛЬНОСТІ	
1.1. Психологічний аналіз впливу середовищних чинників на ставлення до сексуальності в українській свідомості.	
1.2. Психологічні чинники виникнення проблем з сексуальним здоров'ям.	
1.3. Сексуальна соціалізація молоді як соціально-психологічна проблема	
1.4. Психологічні особливості ставлення молоді до власної сексуальності	
Висновки до 1-го розділу	
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАВЛЕННЯ МОЛОДІ ДО ВЛАСНОЇ СЕКСУАЛЬНОСТІ	
2.1. Організація та методологія емпіричного дослідження психологічних особливостей ставлення молоді до власної сексуальності	
2.2. Аналіз та інтерпретація результатів 1-го та 2-го етапів дослідження.	
Висновки до 2-го розділу	
ВИСНОВКИ.....	
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	
ДОДАТКИ.....	

ВСТУП

Актуальність дослідження. У вирі бурхливих змін у суспільстві, що викликані урбанізацією та науково-технологічним прогресом, свідомість сучасної особистості зазнає не аби яких трансформацій.

Проблеми сексуальності людини, сексуальної культури, її статевої поведінки ще й досі обминають всі ланки освіти (від дошкільної до вищої), а якщо й розглядаються, то поверхнево, узагальнено – особливо поза увагою залишилася сексуальна культура.

Дослідження сексуальності і сексуальної культури молоді відображені у великій кількості праць і монографій таких вчених, як М. Фуко, Е. Гідденс, Ф. Райс, М. Кле та інших. Українські вчені проводять дослідження в галузі психології статі та сексуальності в останні 20 років. Переважно приділяється увага наступним питанням: вивченню теоретичних аспектів психосексуального розвитку – В.Пісоцький, вивченню проблеми гендерної психології та сексуальності – Б.Ворник, Т.Говорун та О.Кікінежді, формуванню сексуальної культури студентів – Л.Гридковець, впливу статевих ролей на розвиток особистості – А.Кочарян, взаємозв'язку сексуальних фантазій з психосексуальною поведінкою – М.Жидко, психології сексуальності та сексуальних стосунків – С.Діденко, особливостям статево-рольового самовизначення хлопців-підлітків – В.Васютинський, впливу індивідуально-психологічних властивостей підлітків на особливості їх сексуальної поведінки – В.Москаленко, О.Сечейко, вивченню сексуальних практик підлітків – Г. Сокурянська, Л.М. Гридковець, уявлення про культуру як специфічну діяльність людини через свідоме осмислення своїх дій та вчинків – В. Є. Давидович, Ю. А. Жданов, Н. С. Злобін, М. С. Коган, Д.Чейні. До російських вчених, які здійснюють свою науково-дослідницьку діяльність у цій сфері, відносяться І.С. Кон, С.І. Голод, Є. Омельченко, А.І. Антонов, В.М. Медков та інші.

Критеріями оцінки ефективності сексуальної просвіти мають слугувати: позитивне ставлення до сексу як до морально-ціннісної категорії, сприйняття власного тіла, повага до осіб протилежної статі, сформовані настанови щодо цнотливості й утримання від ранніх та випадкових статевих контактів, розуміння необхідності стримувати сексуальні потяги та вміння контролювати їх вияви, знання правил збереження репродуктивного здоров'я і безпечної сексуальної поведінки та настанови на дотримання цих правил, ступінь сформованості особистої відповідальності за власне сексуальне життя.

Сексуальна поведінка молоді часто набуває ризикованих форм, оскільки нерідко супроводжується низькою культурою статевих стосунків, недостатнім рівнем поширення контрацепції, особливо при перших сексуальних контактах. Те, що молоді люди прагнуть «злиття» (термін Г.Шихі, відомої дослідниці вікових криз особистості), майже ні в кого не викликає сумнівів. Водночас такого роду злиття в юнацькому віці рідко проходить без виникнення різних проблем у взаємовідносинах із протилежною статтю.

Нова й досить важлива тенденція в сексуальній сфері життя полягає в тому, що сексуально-еротична поведінка і мотивація до кінця емансипується від репродуктивної біології, пов'язаної з продовженням роду. Суспільна свідомість сприйняла той факт, що сексуальність не направлена лише на дітонародження, не має потреби у легітимізації і є самоцінною. Сексуальність – передусім це характеристика висококультурних міжособистісних взаємин.

Формування сексуальної культури повинно мати певну концепцію. Першорядне значення потрібно надавати родинному вихованню.

Наступним проблемним кроком у формуванні сексуальної культури молоді є школа. На жаль, сучасна школа робить мізерний внесок у сексуальну просвіту. Намагаючись як можна скоріше перейти до статусу дорослих, підлітки некритично та спрощено сприймають інформацію про

сексуальність особистості, а ліберальна сексуальна культура, характерна для сучасної реальності, сприяє цьому.

Вища освіта, як відомо, є завершальним етапом формування особистості. Студент, який прийшов до системи вищої освіти, на початкових стадіях навчальної діяльності повинен, звичайно, освоїти базові знання, уміння та навички людини культурної на всіх рівнях життя. Вищі навчальні заклади мають мізер навчальних дисциплін, які б формували сексуальну культуру молоді, готували її до створення гармонійної здорової сім'ї.

Тому виникає нагальна потреба розробити програму системи неперервної сексуальної освіти: сім'я – школа – вищий навчальний заклад, підкресливши вагомість освітнього процесу ВНЗ, адже саме молодь з 17 до 25 років знаходиться у завершальній стадії формування, зокрема статевого.

У зв'язку з тим, що на сьогодні не достатньо вивчено вплив середовищних та особистісних чинників та формування ставлення молоді до власної сексуальності ми обрали наступну тему нашого дослідження «Психологічні особливості ставлення молоді до власної сексуальності»

Об'єкт дослідження: ставлення молоді до власної сексуальності.

Предмет дослідження: психологічні особливості молодіжної сексуальності.

На підставі цього була поставлена мета: визначити чинники, які впливають на формування відношення молоді до власної сексуальності, вивчити психологічні особливості ставлення молоді до власної сексуальності, дослідити сучасні тенденції у ставленні молоді до власної сексуальності.

В основу нашого дослідження покладено наступну гіпотезу: існує прямий зв'язок між психологічними особливостями ставлення молоді до власної сексуальності зі станом сексуальної просвіти в сучасному просторі та впливом родини на формування цього ставлення.

Методи дослідження: теоретичні (теоретичний і порівняльний аналіз психолого-педагогічної літератури); емпіричні (спостереження; бесіда; тестування)

Враховуючи мету і гіпотезу дослідження, були сформульовані наступні завдання:

1. Визначити чинники, які впливають на формування відношення молоді до власної сексуальності.
2. Вивчити психологічні особливості ставлення молоді до власної сексуальності.
3. Теоретично дослідити сучасні тенденції у ставленні молоді до власної сексуальності
4. Емпірично вивчити психологічні особливості молоді у ставленні до власної сексуальності.

Методи дослідження. У роботі застосовувалися теоретичні методи (теоретико-порівняльний аналіз психологічної літератури з досліджуваної проблеми) і емпіричні (психологічне тестування, анкетування). Окрім цього були застосовані методи математичної статистики.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що було проведено комплексне дослідження психологічних особливостей ставлення сучасної молоді до власної сексуальності, а також проведено аналіз та вивчення чинників, які впливають на формування ставлення у молоді до власної сексуальності.

Отримані в результаті дослідження дані, можуть застосовуватися психологічними службами сім'ї та молоді, які консультують сучасну молодь та молоді родини з питань сексуальної грамотності, шкільним психологам та вчителям .

Надійність і достовірність результатів дослідження забезпечувалася: теоретико-методологічним обґрунтуванням вихідних теоретичних положень, використанням комплексу надійних і валідних психодіагностичних процедур, створенням адекватних умов діагностування, використанням

кількісного і якісного аналізу емпіричних даних, репрезентативністю складу експериментальної групи, використанням методів математичної статистики.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАВЛЕННЯ МОЛОДІ ДО ВЛАСНОЇ СЕКСУАЛЬНОСТІ

1.1. Психологічний аналіз впливу середовищних чинників на ставлення до сексуальності в українській свідомості.

Що нам відомо про ставлення до проявів сексуальності в Україні в давні часи? Образ сором'язливих українських селян і особливо селянок, які ретельно оберігали свою цноту і залишалися недоторканими до шлюбу, сконструювали в етнографічних розвідках кінця XIX – початку XX століття або самі етнографи, або ж цензори, котрі не допускали в публікаціях інформації, яка свідчила б про надто «вільні» звичаї селян. Як демонструє Марія Маєрчик у своєму дослідженні про звичай дошлюбних інтимних стосунків серед молоді початку XX століття, тут усе було не так просто: з одного боку, нічні інтимні побачення і спільні «спанья», під час яких допускалися пестоці і доволі відверта еротична взаємодія, були звичайною поширеною серед молоді і цілком прийнятною для старшого покоління практикою, з іншого ж боку, інтимні стосунки, які практикувалися під час цих спільних «спанья», усе-таки мали свої правила і обмеження (Марія Маєрчик. Дошлюбні інтимні стосунки. – С. 101–112).

Як впливає з етнографічних записів другої половини XIX – початку XX століть, утрата цноти до шлюбу вважалася ганьбою і для дівчини, і для її батьків, серйозного засудження з боку громади зазнавала вагітна дівчина, яка

залишалася неодруженою, – так звана «покритка». (Оксана Кісь. Жінка. – С. 208–223.)

Однак етнографічні записи – це досить пізня фіксація звичаїв, що її неможливо просто ретроспективно перенести на попередні століття. То що ж ми знаємо про ставлення до сексуальності в Україні у давніші часи? Збереглося багато відомостей про приписи й очікування з боку церкви та світського права. Водночас ми можемо дещо дізнатися і про порушення цих приписів та очікувань. Отож спробуймо розібратися спершу з приписами, які існували, а далі з тими обставинами, за яких ці приписи порушувалися. Нас також цікавитиме питання, чи звинувачення і покарання, передбачені за порушення приписів, симетрично спрямовувалися на чоловіків і жінок, а чи тут мав місце гендерний дисбаланс.

Ставлення до сексуальності в християнстві. Спершу з'ясуємо, звідки бере початок традиція ворожого ставлення до сексу в християнстві. Коріння цього явища сягає ще часів раннього Середньовіччя, коли почали формуватися засади канонічного права. Однак середньовічні теологи, засуджуючи секс, передусім спиралися на біблійну оповідь про гріхопадіння Адама і Єви. Зв'язок між сексом і гріхом шукали в історії про зваблення Єви забороненим плодом, яке зрештою призвело до вигнання перших людей з Едемського саду, в результаті чого людство приречене страждати від голоду, холоду, болю і смерті та множитись, народжуючи в муках. І хоча прямих указівок на це в тексті немає, кілька поколінь богословів були переконані, що перворідний гріх безпосередньо пов'язано із сексом. Друге важливе джерело, від якого відштовхувалися середньовічні теологи у своїх працях, – Перше послання св. Павла до коринтян, у якому йшлося про те, що християнам (чоловікам) бажано взагалі утримуватися від стосунків із жінками: «добре було б чоловікові не дотикатися жінки» (1 Корф, 7:1; переклад Івана Огієнка), так само як жінкам краще залишатися самотніми: «той, хто віддає свою дівчину заміж, добре робить, а хто не віддає, робить краще» (1 Корф, 7:38). Якщо ж для когось такий шлях неможливий, то самотній прийнятний

спосіб реалізовувати свої пристрасті – законний шлюб: «щоб уникнути розпусти, нехай кожен муж має дружину свою, і кожна жінка хай має свого чоловіка» (1 Корф, 7:2). Основну ідею, яка лягла в основу дальшого ставлення християнських авторитетів до сексу, запозичено саме у св. Павла: вольові представники кліру, готові заради спасіння відмовитися від інтимних стосунків, протиставлялися слабкій більшості – пастві, змушеній задовольняти свої «низькі» бажання у шлюбі. Відтак секс уявлявся як перешкода на шляху до спасіння, а сексуальна поведінка стала вважатися мірилом моральності – і для чоловіків, і для жінок (принаймні в теорії).

Ці ідеї оформилися на сторінках праць Отців Церкви та канонічного права вже у IV столітті, коли імператор Костянтин визнав християнство офіційною релігією. Наприклад, св. Ієронім (~347–419/420) постійно повторював, що незайманість – це золото, а шлюб – срібло, і що завдяки шлюбом заповнюється земля, а завдяки незайманості – небеса (*Merry Wiesner-Hanks. Christianity and Sexuality. – P. 29*). Згідно з Ієронімом, усі сексуальні стосунки, зокрема і в межах шлюбу, шкодили чистоті, заважали духовному розвитку, а отже, були більш ніж небажаними.

Та найбільше до розробки правил сексуальної поведінки християн доклався св. Августин (354–430). Його вчення стало основою, на яку орієнтуватимуться майже в усьому християнському світі в наступні півтори тисячі років. Августин примирив секс у шлюбі і християнську набожність, наголосивши на благах, які дає шлюб:

Слабкість однієї і другої статі, схильних до ганебного падіння, підтримується чесним шлюбом, а отже, те, що є обов'язком для здорових, є також ліками для хворих. Навіть сама нестриманість становить лихо не тому, що шлюб, яким зв'язують навіть нестриманих, не є чимось добрим; навпаки, не від лиха нестриманості добро шлюбу стає ницим, а навпаки до цього, від добра шлюбу лихо нестриманості можна пробачити, а отже, те, що є доброго в шлюбі і від чого він є добром, аж ніяк не може бути гріхом. А це добро є потрібне: віра, виховання дітей і таїнство. Віра забезпечує те, щоб люди не

злягалися ні з однією чи ні з одним поза межами шлюбу; виховання дітей – щоб [діти] зачиналися в любові, успішно зростали і виховувалися в релігії; таїнство – щоб шлюб не розривався і щоб розлучений чи розлучена не укладали союз із жодною іншою особою. Таким ніби є шлюбне правило, яким або прикрашається природна плодючість, або стримується неконтрольована гріховність (*Блаженный Августин. О книге Бытия. – С. 536–537*).

Августин довів, що секс у шлюбі цілком прийнятний, це навіть своєрідне добро, яке допомагає стримувати порочні пристрасті. Втім, він говорить і про те, що секс поза шлюбом неприпустимий і гріховний. Августин поступово розглядає певні тілесні гріхи і ранжує їх за ступенем тяжкості. Скажімо, зрада у шлюбі – перелюб – набагато серйозніший гріх, ніж дошлюбні статеві стосунки, а інцест – важчий за перелюб гріх (*St. Augustine. Of the Good of Marriage*). Він також стверджує, що краще користуватися послугами повій, ніж руйнувати чужий шлюб. За логікою Августина, проституція могла толеруватися, адже була меншим лихом, та все-таки найбажанішим станом був цілібат і цілковите утримання від сексуальних стосунків (*St. Augustine. Of the Good of Marriage*).

Тему неприйнятних для християн сексуальних стосунків із VII століття продовжили і розвинули посібники для сповідників або покаяння книги, однією з перших серед них була покаянна книга Колумбана (591 р.). У цих посібниках, наприклад, визначалися правила сексуальної поведінки для одружених пар: називалися періоди й дні, коли заборонено було мати статеві стосунки (сорок днів Великого посту, чотири тижні перед Різдом та під час інших коротших постів); від сексу слід було утримуватися регулярно в певні дні тижня – по середах, п'ятницях, суботах. Заборона поширювалася також на дні менструації, період вагітності та тривалий період після пологів, поки мати годувала дитину. Крім того, неприйнятними були сексуальні стосунки у світлі години доби. Сексом не можна було займатися в оголеному вигляді (*James S. Brundage. Sex and Canon Law. – P. 36*). З усіх позицій

дозволялася лише та, яку сьогодні називають «місіонерською», решту позицій проголошували або протиприродними (позиція «жінка згори» порушувала природний стан речей, за яким чоловік уважався вищим за жінку за своїм становищем, позиція «ззаду» вважалася тваринною і неприйнятною для людей). Безперечно, заборонялися будь-які сексуальні стосунки поза шлюбом: сюди належать як різностатеві, так і одностатеві стосунки, групові, наодинці, навіть несвідома еякуляція вві сні вважалася гріхом. Народження дитини в шлюбі було одиноким виправданням сексуальних стосунків, тому всі нерепродуктивні практики було заборонено: анальний, оральний, одностатевий секс, мастурбація тощо. В ієрархії гріховності за перелюб, інцест і зоофілію очікували набагато серйозніші покарання, ніж, наприклад, за секс між неодруженою парою або мастурбацію (*Merry Wiesner-Hanks. Christianity and Sexuality. – P. 35*). І знову в теорії провина однаковою мірою покладалася і на чоловіків, і на жінок.

У традиціях східного християнства основні тенденції мало відрізнялися від описаних вище. Проте існували певні особливості, на яких наголосила Ів Левін у дослідженні про сексуальність у православних слов'ян, як-от надзвичайна увага до ритуальної нечистоти, пов'язаної із сексуальними стосунками (*Levin E. Sex and Society in the World of the Orthodox Slavs. – P. 47*). У цій системі уявлень уважалося також, що жінки більше за чоловіків схильні до гріха й хоті, тому вони більш нечисті істоти. У Московії ставлення до сексуальних стосунків як до гріховних і брудних, навіть у рамках шлюбу, зберігалося до кінця XVII століття. В Україні в цій сфері, як стверджує Ів Левін, уже з середини XVII століття відчувалися впливи західнохристиянської традиції: «Західні уявлення про користь шлюбу досягли слов'янської православної церкви лише в середині XVII століття, коли під впливом уніатських семінарій в Україні Петро Могила взяв до свого требника перефразовану тезу Августина, яка виправдовувала шлюб через продовження роду, виховання дітей, подружні почуття та протидію

перелюбу» (*Levin E. Sex and Society in the World of the Orthodox Slavs.* – P. 72–73).

Ситуацію на українських землях ускладнювало ще й те, що тут у XVII–XVIII століттях співіснували традиції східного і західного християнства. Тема тілесного гріха привертає в цей період увагу проповідників усіх конфесій. Православні проповідники описують інтимні стосунки – один із тілесних гріхів – цілком суголосно з ранньосередньовічними авторами. Наприклад, впливовий діяч православної церкви Димитрій Ростовський (Туптало) (1651–1705) у творі «Алфавіт духовний» протиставляв «низькі» тілесні бажання високим прагненням духовного життя: «Воздержай плотския похоти да с ними удержиши вся злая. Не во временных сластех утешения ищи; но в Господе вся сотворим; Вечнаго и пристносушнаго наслаждения всегда взыскуй; не повинуйся гортанному безсловесному сладострастию» (*Димитрий Ростовский (Туптало). Алфавит духовный.* – С. 42). Туптало нагадує, що плотські пристрасті не початково притаманні людській природі, а є наслідком Адамового «злочину» (с. 43), а захоплення тілесною красою

а захоплення тілесною красою безперспективне з огляду на те, що ця краса тимчасова і до того ж брудна: «Памятствуй, сласть временную и красоту плотскую быть гной, и в тление обращение, никогда же настоящим безсловесне пригвоздишися; плотскою любовию неуводися, ниже утешение свое в ней полагай, бо ложна и лицемерна, никогда же в единой мери стоящая, ниже в веки пребывающая» (с. 51). Тут-таки є мотив оспівування ідеального незайманого чернечого стану, чистота якого наближає людину до стану ангелів, осяює її земне життя та обіцяє вічну радість. Це, на думку автора, набагато краще за «плотское соплетение», яке наближає людей до тварин, адже саме в такий спосіб існують «и звери, и скоти» (с. 52–53). У викладі Димитрія Ростовського навіть шлюб не приваблює, бо пов'язаний з багатьма тривогами і сумнівами: «Будет ли добро, и согласно по плоти в супружестве житие; обаче бесловесное порабощение, по руку и по ногу связание, не согласно ли злейше есть всех мучений? Неродят ли ся чада?

Печаль есть; родят ли ся? Сугубое есть попечение? Благия ли суть чада? Много ся теж и попечение; злыя ли суть? Зелное души есть томление, сугубая скорбь и печаль» (с. 53–54).

Делікатніше питання, пов'язані з інтимними стосунками, викладено в численних катехізисах, які вийшли друком на зламі XVII–XVIII століть. Вони не таврують усі сексуальні стосунки як неприйнятні, а пояснюють, у чому сутність гріхів перелюбу (позашлюбних стосунків) та блуду (дошлюбних стосунків), а в чому сутність таїнства шлюбу і яка з нього користь. Наприклад, у катехізисі, виданому друкарнею Києво-Печерської лаври 1712 року, перелюб розглядається під питанням про «сьому заповідь», де пояснюється, що перелюб може бути духовним (тоді йдеться про зречення істинної віри і прийняття якогось єретичного вчення), а також (у зрозумілішому пересіченим вірянам значенні) плотським: «Плотское есть действо нечистоты, еже бывает с женою некоего инаго» (Катихисис сиреч исповедание православныя веры. – С. 84). Блуд же визначають так: «Блуд есть безчинное пожедание плотское, противное заповеди божия, еже бывает в самом теле человеком» (с. 72). Протилежна до гріха блуду чеснота – цнотливість («целомудрие») безперспективне з огляду на те, що ця краса тимчасова і до того ж брудна: «Памятствуй, сласть временную и красоту плотскую быть гной, и в тление обращение, никогда же настоящим безсловесне пригвоздишися; плотскою любовию неуводися, ниже утешение свое в ней полагай, бо ложна и лицемерна, никогда же в единой мери стоящая, ниже в веки пребывающая» (с. 51). Тут-таки є мотив оспівування ідеального незайманого чернечого стану, чистота якого наближає людину до стану ангелів, осяює її земне життя та обіцяє вічну радість. Це, на думку автора, набагато краще за «плотское соплетение», яке наближає людей до тварин, адже саме в такий спосіб існують «и звери, и скоти» (с. 52–53). У викладі Дмитрія Ростовського навіть шлюб не приваблює, бо пов'язаний з багатьма тривогами і сумнівами: «Будет ли добро, и согласно по плоти в супружестве житие; обаче бесловесное порабощение, по руку и по ногу

связание, не согласно ли злейше есть всех мучений? Неродят ли ся чада? Печаль есть; родят ли ся? Сугубое есть попечение? Благия ли суть чада? Много ся теж и попечение; злыя ли суть? Зелное души есть томление, сугубая скорбь и печаль» (с. 53–54).

Делікатніше питання, пов'язані з інтимними стосунками, викладено в численних катехізисах, які вийшли друком на зламі XVII–XVIII століть. Вони не таврують усі сексуальні стосунки як неприйнятні, а пояснюють, у чому сутність гріхів перелюбу (позашлюбних стосунків) та блуду (дошлюбних стосунків), а в чому сутність таїнства шлюбу і яка з нього користь. Наприклад, у катехізисі, виданому друкарнею Києво-Печерської лаври 1712 року, перелюб розглядається під питанням про «сьому заповідь», де пояснюється, що перелюб може бути духовним (тоді йдеться про зречення істинної віри і прийняття якогось єретичного вчення), а також (у зрозумілішому пересічному вірянам значенні) плотським: «Плотское есть действие нечистоты, еже бывает с женою некоего инаго» (Катихисис сиреч исповедание православныя веры. – С. 84). Блуд же визначають так: «Блуд есть безчинное пожедание плотское, противное заповеди божия, еже бывает в самом теле человеком» (с. 72). Протилежна до гріха блуду чеснота – цнотливість («целомудрие»).

Шлюб у катехізисах розглядається в позитивнішому (порівняно з «Алфавітом духовним») ключі. Зазвичай цю тему розглядають одночасно з питанням про шосте таїнство. Вірянам пояснюють, що у шлюбу є низка корисних «плодів». Шлюб допомагає уникнути блуду й нестриманості, діти, народжені в шлюбі, законні («чесні»), нарешті в часи негараздів чоловік і дружина мають товариша в особі одне одного (с. 46). Зрідка такі пояснення завершуються переліком категорій, яким заборонено укладати шлюб. Розлогий список знаходимо в «Короткому повчанні про сім сакраментів» (1716), де серед іншого згадано заборону на шлюб із нареченими батька чи брата (навіть якщо вони так і не одружилися), з незаконнонародженими

доньками своїх батьків, а також на шлюб між особами, які мають спільних хресних батьків (Краткое поучение о седми сакраментях. – С. 15).

У польськомовних католицьких катехізисах XVII–XVIII століть темі «тілесного гріха» теж приділено багато уваги. Характерно, що, на відміну від православної традиції, тут цей гріх асоціюється не із сьомою, а із шостою заповіддю. До того ж пояснення, що саме забороняє відповідна заповідь, розлогіші і складніші, ніж у православних катехізисах. Скажімо, в катехізисі кардинала Роберта Белларміна, що його переклав польською мовою луцький єпископ Станіслав Шишковський 1752 року, є докладне пояснення всіх заборон шостої заповіді «*Nie cudzołoż*» («Не чини перелюб»). Ці заборони автор розглядає у дев'ятьох категоріях: 1. Перелюб із чужою дружиною; 2. Блуд вільного з вільною (не пов'язаних шлюбними обітницями); 3. Згвалтування; 4. Викрадення панянки; 5. Інцест («розпусний гріх між родичами»); 6. Гріх розпусти між особами, котрі дали обітницю; 7. Содомія; 8. Зоофілія; 9. Онанізм («пустощі з самим собою») (*Katechizm rzymski abo krotka nauka katolicka. – С. 47–48*). Гріх «шостої заповіді» польські моралізатори вважали таким важливим, що присвячували йому окремі трактати. Адам Гдацій 1682 року видав невеличкий (майже на 60 сторінок) трактат про всі небезпеки, які приховує гріх «шостої заповіді». Він один за одним розглядає всі різновиди цього гріха, згадані вище в катехізисі Балларміна, щоправда, в іншій послідовності і набагато докладніше (*Gdaciusz Adam. Dyskurs o grzechach szóstego przykazania Bożego*).

Отже, питання, пов'язані з наглядом за інтимним життям вірян у XVII–XVIII століттях, були актуальними і в православної, і в католицькій релігійній літературі, яка поширювалася на території України. Якщо для православних авторів обговорення цього питання не виходило за рамки протиставлення гріховного життя в блуді / перелюбі правильному життю в чесному шлюбі, а ще краще – в чернечій цноті, то в католицькій літературі гріх «шостої заповіді» розглядали куди прискіпливіше, розкладали на різноманітні категорії, особливості й небезпеки кожної з яких

змальовувалися окремо й докладно. Суб'єкт заборон – завжди чоловік, до якого безпосередньо звертаються всі ці твори, тоді як жінка згадується здебільшого лише як об'єкт заборон. Та коли доходить до провини й покарання за гріх, якоїсь помітної різниці між чоловіками і жінками не робиться (хіба що в традиції російського православ'я жінку представляли як більш схильну до тілесних гріхів, ніж чоловік).

Залишається питання, як можна було контролювати інтимне життя вірян, адже ясно, що простих моралізувань і донесення до відома людей інформації про небезпеку було замало.

Представлення в міському праві злочинів, пов'язаних із сексуальністю.

Німецька дослідниця Юлінка Раблак стисло й точно підсумувала прагнення контролювати населення протягом XVI–XVIII століть.

У ці століття спостерігаються добре організовані спроби змусити все населення підкорятися обмеженому переліку правил моральної поведінки [...]. Правила ґрунтувалися на християнських цінностях. Заборонялося лягати, вимовляти прокляття, грати в азартні ігри, жити в розкошах, також під заборноюю були всі форми непристойної поведінки, зокрема танці й сексуальна розпуста. Починаючи з пізнього середньовіччя, світська влада дедалі більше відтісняла церкву у справі нав'язування цих цінностей. Її представники стверджували, що миру та процвітання можна досягнути, лише коли люди житимуть у гармонії зі своїми ближніми, дотримуючись божого закону, поважаючи «загальне добро». Інакше всім загрожуватиме війна й нестатки – божа кара за гріхи (*Rublack U. Crimes of Women in Early Modern Germany.* – P. 7).

Очевидно, за таких обставин слід було наглядати за сексуальним життям населення, інша річ – як можна ефективно контролювати чиєсь сексуальне життя? Змушувати людей зізнаватися у своїх сексуальних гріхах під час сповіді було замало, і світській владі доводилося шукати інших способів. Проблема полягала в тому, що обвинувачення в сексуальних переступах, як і у випадку інших злочинів, мали підтвердити кілька свідків.

Світська влада цього періоду не здобула успіху в запобіганні злочинам. У більшості країн, де централізація ще не відбулася (а подекуди це тривало аж до кінця XVIII століття), не існувало поліції, яка могла б забезпечувати порядок, тому у справі виявлення злочинів підтримка і сприяння населення важили надзвичайно багато. Від людей очікували доносів на сусідів, слуг, панів і родичів. Можна лише припустити, що переважна більшість сексуальних злочинів залишалася непоміченою і непокараною, адже ми знаємо тільки про зовсім малий відсоток того, що відбувалося.

1.2. Психологічні чинники виникнення проблем з сексуальним здоров'ям.

Теоретико-методологічне дослідження проблем сексуального здоров'я показує, що є різні підходи до вирішення цих проблем у сучасному науковому просторі. Розглядаючи проблеми сексуального здоров'я ми стикаємося з тим, що вони недостатньо вивчені з точки зору саме здоров'я. Фокус уваги наукових досліджень фахівців-сексологів, психотерапевтів, дослідників психологічних аспектів сексуальності частіше спрямований на природу невротичних особливостей та патологічних аспектів сексуальної взаємодії (Г. Вагнер, Р. Грін, . Доморацький, Г. Келлі, Г. Кочарян, С. Л В ібіх, В. Франкл, Н. Kaplan, D. Renshaw та ін.).

Про сексуальні розлади с позиції екзистенціальної психології В. Франкл говорить, що «сексуальне лібідо нагнітається тільки в умовах екзистенціального вакууму» [12, с. 19]. На думку автора, гіпертрофоване лібідо може виступати в якості причини сексуальних розладів, та «ступінь ризику розвитку сексуальних розладів прямо пропорційна ступеню зосередження людини на своїх сексуальних відчуттях» [12, с. 19]. Психотерапевтичний досвід лікування сексуальних розладів В. Франклом підтверджує, що пацієнти-чоловіки, які сприймають статевий акт як виклик, як відповідальне завдання, з яким вони повинні впоратися, намагаються часом надмірно демонструвати свою чоловічу силу; пацієнтки-жінки, які

хочуть доказати собі, що вони не фригідні і можуть відчувати оргазм демонструють досить доміную поведінку[2].

Н. Kaplan висвітлює питання порушень міжособистісних і сексуальних відносин парного характеру. Авторка фокусує увагу на особливостях дисфункцій сексуальної взаємодії в подружніх парах. Основним постулатом її дослідницького підходу є ідея про те, що симптоми психосексуальних порушень є результатом деструктивних ади свідчать, що ексуальні контакти в таких випадках мають «імперативний характер» [12, с. 20].

Г. Вагнер і Р. Грін описують такі особистісні фактори зниження сексуального потягу, як боязнь коїтусу, страх відсутності любові з боку партнера, боязкість, невпевненість собі, сором, відраза, ревн в ощі, ненависть, занепокоєння, страх і нерішучість [1].

Г. Кочарян, досліджуючи різні аспекти порушень сексуальної взаємодії, описує особливості формування синдрому тривожного очікування невдачі у чоловіків, виділяє класифікацію патернів поведінки хворих з сексуальними розладами, описує проблему психічної саморегуляції сексуальних функцій у чоловіків з сексуальними порушеннями, характеризує патогенні детермінанти мастурбації і специфіку їх патогенного впливу, а також проводить аналіз проблем еякуляції і формує розуміння про різні моделі виникнення сексуальних розладів у хворих з хронічним простатитом [6].

Г. Келлі розглядає проблему впливу сексуальних фрустрацій (розчарувань, досад, фізичного дискомфорту та ін.) у жінок на втрату інтересу до сексуальних контактів і зниження збудження від них [4]

D. Renshaw висуває схожі припущення в рамках дослідження поведінки жінок, які уникають сексуальних контактів з партнерами [15].

Основним вектором наукових досліджень С. Лібіха є питання про жіночі сексопатології такі як фригідність, вагінізм, німфоманія та ін., де в центрі уваги знаходиться ідея про гендерну специфіку сексуальних порушень

у жінок в силу принципових відмінностей у функціонуванні їх статевої системи на відміну від чоловіків [8].

Н. Kaplan висвітлює питання порушень міжособистісних і сексуальних відносин парного характеру. Авторка фокусує увагу на особливостях дисфункцій сексуальної взаємодії в подружніх парах. Основним постулатом її дослідницького підходу є ідея про те, що симптоми психосексуальних порушень є результатом деструктивних уявлень про психологічну (насолада, задоволення), біологічну (прокреації) і соціальну (реалізація потреби в міжлюдських контактах) природу ще у ранньому віці [10].

В. Кришталь і С. Григорян пропонують розглядати сексуальну норму з опорою на різні блоки сексуальності, визначаючи сексуальну норму як оптимальне поєднання анатомо-фізіологічних, соціальних, психологічних і соціально-психологічних проявів сексуальності людини. Автори визначають сексуальне здоров'я, як інтегральний комплекс взаємодіючих компонентів сексуальності: біологічного (анатомо-фізіологічного), соціального, психологічного, соціально-психологічного, які забезпечують сексуальну поведінку людини, складну систему сексуальних льних і оційних п цесів і проявів хологіч го захисту особистості [14]. Рідкісним науковим дослідженням в області нормальної сексуальності та позитивного підходу до сексуального здоров'я людини присвячені праці вчених таких, як Г. Васильченко, С. Григорян, Н. Дмитрієва, К. Імелінський, Ц. Короленко, В. Кришталь, С. Лібіх, Б. Мартель, В. Франкл та ін.

Продовжуючи теоретико-методологічний аналіз проблем сексуального здоров'я людини в сучасному світі з позицій системної методології можна відзначити, що оскільки сексологія представляє собою міждисциплінарну ауку, то і сексологічна норма повинна представляти собою поєднання норм усіх відповідних наук [11].

Ц. Короленко і Н. Дмитрієва [5] з позицій біолого-психолого-соціально-культурній парадигми досліджують різні аспекти чоловічої та жіночої сексуальності в умовах постмодерністського суспільства. Автори

стверджують, що постмодернізм є фактором формування нової гендерної ідентичності. На їх думку, «в умовах постмодерністського суспільства проблема трансформації ідентифікації (особистісної, соціальної, гендерної, сексуальної тощо) стає однією з актуальних, у зв'язку з тим, що успішні кризи детермінують появу особистісних криз» [5, с. 27]

С. Лібіх пропонує в якості критеріїв сексуального здоров'я використовувати рівень статевого потягу і сексуальну задоволеність. На думку автора, достатній рівень статевого потягу і наявність сексуальної задоволеності свідчать про сексуальне здоров'я людини, тоді, як недостатній або надмірний рівень статевого потягу і відсутність її сексуальної задоволеності свідчать про сексуальне нездоров'я [8]

В. Кришталь і С. Григорян пропонують розглядати сексуальну норму з опорою на різні блоки сексуальності, визначаючи сексуальну норму як оптимальне поєднання анатомо-фізіологічних, соціальних, психологічних і соціально-психологічних проявів сексуальності людини. Автори визначають сексуальне здоров'я, як інтегральний комплекс взаємодіючих компонентів сексуальності: біологічного (анатомо-фізіологічного), соціального, психологічного, соціально-психологічного, які забезпечують сексуальну поведінку людини, складну систему сексуальних взаємин до шлюбу, підтримуючи впевненість людини в собі або створюючи негативний образ сексуальності в цілому [9].

У контексті нашого дослідження важливою є думка В. Франкла, що *сексуальність становиться складовою частиною особистості людини в процесі її здорового сексуального розвитку і статевого дозрівання*. Автор стверджує, що коли людина відокремлює свої сексуальні почуття, тобто вириває їх із контексту міжособистісних відносин, вона вступає на шлях деградації [12]. Овідносин, що призводять до оптимальної сексуальної адаптації до протилежної статі, сексуальної гармонії [7].

Прагматичною представляється концепція, запропонована Б. Мартель [9], в якій *сексуальне здоров'я розглядається з точки зору особистісної*

зрілості. У даному випадку сексуальне здоров'я визначається через психологічну гнучкість і здатність вибирати, і включає в себе такі критерії, як: 1) здатність за власним рішенням пройти весь цикл сексуальної взаємодії або перервати його за власним бажанням; 2) гнучкість в прояві ніжності, близькості і агресивності, як трьох складових сексуальних відносин. Гештальт-терапевт, вивчаючи різні аспекти сексуального життя людини від найпоширеніших до самих складних і нетипових, вважає, що важливою складовою сексуального здоров'я є здатність людини переживати близькість, інтимність. На погляд авторки, відкритися для близькості означає прийняти іншого на своїй власній території і зануритися в цій людині, не втрачаючи свого власного буття. Вона підкреслює, що здатність прийняти іншого на своїй території передбачає наявність у особистості внутрішньої впевненості і автономії. Дослідниця зазначає, що в разі, коли перший сексуальний досвід може виявитися невдалим, це може відбитися на майбутньому сексуальному житті, підриваючи впевненість людини в собі або створюючи негативний образ сексуальності в цілому.

1.3. Сексуальна соціалізація молоді як соціально-психологічна проблема

Сексуальна соціалізація передовсім спрямована на те, щоб у людини не було комплексів у такій важливій життєвій сфері, як сексуальна, і розглядається як важлива складова підготовки молоді до сімейного життя. При цьому під *сексуальною соціалізацією* розуміють процес організованих (просвітніх, психологічних, здоров'язберігальних) і стихійних впливів на особистість, що допомагають їй стати повноцінною людиною в сексуальному житті, забезпечують позитивне ставлення до представників протилежної статі, готують її управляти своєю сексуальністю та зберігати сексуальне і репродуктивне здоров'я, формують готовність до сексуального партнерства, виробляють почуття відповідальності за здоров'я майбутнього подружжя і дітей, формують культуру статевої поведінки, реальним показником яких є

практичні дії в міжстатевому спілкуванні і сексуальному житті, що відповідають нормам моралі [1, с.199].

Метою *сексуальної соціалізації* є формування адекватних знань про прояви статі, що сприятиме зменшенню нецтва, соромливості, заборонності, таємничості у питаннях, що стосуються цих проявів, попередженню у дітей шкідливих звичок і передчасного пробудження статевого потягу. Н. Клуге, німецький дослідник, додає до цього наступні елементи – прийняття особистістю сексуальних ролей, опанування сексуальних норм, навчання соціальним, емоційним і сексуальним моделям поведінки по відношенню до обох статей і сексуальних партнерів, моделювання сексуальних потреб в ніжності і чуттєвості, видів сексуального переживання, засвоєння сексуальних знань і, завдяки цьому, здатності встановлювати оптимальні стосунки з людьми своєї і протилежної статі [2].

Проводячи тривалу експериментальну роботу зі школярами середніх шкіл та студентами молодших курсів університетів, ми збільшили перелік цільових завдань сексуальної соціалізації за рахунок наступних:

- ознайомлення з основами статевої гігієни; допомога дітям і підліткам у розумінні змін, що відбуваються в організмі у період статевого дозрівання;
- профілактика і корекція високо ризикованої сексуальної поведінки; захист дітей і підлітків від можливих сексуальних домагань;
- інформування вихованців про різні еротичні та сексуальні реакції обох статей;
- підвищення відповідальності хлопчиків і дівчаток за можливі наслідки сексуальної поведінки;
- профілактика ранніх вагітностей, захворювань, що передаються статевим шляхом, тілесних та душевних наслідків абортів;
- формування критичного ставлення до публікацій в ЗМІ та в інтернеті, які стосуються питань еротики, сексуальності, сексу, тощо.

Отримані в процесі дослідницької роботи результати дають нам

підстави стверджувати, що підлітків та юнаків необхідно вчити:

- а) без забобонів сприймати власну сексуальність і сексуальність іншого;
- б) кваліфіковано розмовляти про сексуальність і судити про неї;
- в) розвивати і тренувати критичний підхід і приймати вільне рішення щодо власних і чужих сексуальних установок;
- г) проявляти повагу сексуальної свободи інших; д) поважати і реалізовувати сексуальність у різноманітних стосунках між статями;
- е) оцінювати можливості і ризик при особистій реалізації сексуальних бажань;
- є) оцінювати суспільне значення сексуальності;
- ж) сприймати людську сексуальність як здорову і нормальну частину життя;
- з) проявляти рішучість, відмовляючись від нездорових звичок тощо.

У “Стандартах інформації про сексуальне життя”, розроблених Всесвітньою Організацією Охорони Здоров'я (ВООЗ) [3] , особливо виділені такі установки зроблені акценти на таких установках: зазначено, що сексуальна інформованість дає можливість людям приймати обґрунтовані рішення і відповідно вибудовувати свою статеву поведінку, сприяє формуванню психосексуальної зрілості, роз'яснює їм про значення і наслідки сексуальної ініціації, навчає школярів відчувати сексуальність із задоволенням, протидіє сексуальним комплексам, страхам і фобія, стимулює роздуми про сексуальність і різні норми та цінності з точки зору прав людини, щоб вона розвивала власне критичне ставлення до сексуальних проблем.

Дослідження, проведені групою аспірантів ТНПУ імені В. Гнатюка по різних країнах світу, засвідчили, що програми сексуальної освіти аж ніяк не сприяють прискоренню початку статевого життя учнів; шкільні заняття або віддаляють цей початок, або роблять його більш впорядкованим. Зокрема, Т. Паничок підтверджує це, посилаючись на висновок німецьких дослідників,

котрі доводять, що діти, з якими в школі проводили статеве виховання, діють у статевому житті менш ризиковано, ніж їх «неосвічені» однолітки, більше захищені від сексуальних зловживань [4].

У ході аналізу наукової літератури ми дійшли висновку, що ключовою проблемою у розробці змісту *сексуальної соціалізації* є співвідношення вивчення питань сексуальності та ідеї навчання утриманню від дочасних статевих контактів. Серед різних підходів до сексуальної освіти (абстентивні, проконтрацептивні, всебічні, радикальні) найефективнішою, на наш погляд, є всебічна (поєднання абстентивного з проконтрацептивним підходом) сексуальна освіта, а найменш раціональними є абстентивна та радикальна сексуальна освіта.

Сьогодні сексуальна соціалізація формується стихійно і безсистемно з випадкових та нерідко неякісних джерел типу пліток, слухів, анекдотів, брутальної преси, моралізаторських повчань, стихійного емпіричного досвіду сексуальних контактів, порнографічних фільмів тощо. Необхідні з точки зору суспільної доцільності обмеження сексуальної активності породили крайні форми ідеологічних, моральних і побутових установок, згідно з якими сексуальні стосунки доцільні лише заради продовження роду і лише в цьому варіанті були прийнятними і терпимими. Інформація про статеві стосунки розцінювалась як шкідлива для підростаючого покоління. Праці радянських педагогів з проблем сексуального виховання тривалий період зводились до проповіді творчої активності і спортивних занять як «замінників» статевої поведінки. Окремі педагоги, не заперечуючи статевого виховання, вважають, що сексуальну освіту учнівська молодь повинна отримати шляхом самоосвіти – пошуком інформації та експериментуванням.

Аналіз психолого-педагогічної літератури дає змогу виділити *чинники*, котрі гальмують *сексуальну соціалізацію* в школах: ослаблення моральних регуляторів сексуальних практик; низький рівень теорії статевого виховання та сексуальної просвіти; відсутність точно вироблених програмних концепцій; недооцінка цієї частини виховання в загальній системі виховання

та освіти; несприятливі суспільні, кадрові і матеріально-технічні умови; відсутність належних методичних рекомендацій для зі сексуальної освіти дітей; брак літератури для вчителів і дітей, що стосується формування статевої свідомості, а також інших допоміжних дидактичних матеріалів з цієї проблеми.

На тлі обвальної лібералізації норм, що регулюють статеву поведінку підлітків, тривогу викликає низький рівень знань учнів відносно різних аспектів статевого стосунку. Незначна кількість дівчат (12,6 %) має адекватні початкові знання про міжстатеве спілкування. Причому їх рівень інформованості визначений уявленнями «*фольклору дворової культури*» та архетиповими міфологізаціями. 10 % дівчат у нашому опитуванні вважають цілком допустимою сексуальну близькість без використання спеціальних методів попередження вагітності. До 10-го класу кожна друга дівчина (48,3 %) знає, що статевий контакт під час менструації не може захистити жінку від вагітності; але лише 21,7 % дівчат знають, з якого віку можна починати використовувати протизаплідні таблетки. Ще менше дівчат (10,9 %) мають уявлення про аварійну контрацепцію. І в той же час власна оцінка своїх знань сильно завищена. Кожна п'ята дівчина (20,5 %) вважає, що вона має достатні знання в цій сфері.

Таким чином, отримані результати підтвердили наше припущення щодо *низького рівня сформованості сексуальної освіченості, вихованості та сексуальної культури у молоді.*

В процесі сексуальної соціалізації варто враховувати той факт, що соціальне життя людини вносить серйозні корективи в природні механізми регуляції статевого стосунку. Ще Фрезер в кінці XIX на початку XX століття показав, що інтелектуальний розвиток етносу тісно пов'язаний з моральною культурою сексуальних стосунків: чим більше культурних обмежень у стосунках між статями і чим менше сексуальності в публічному житті, тим інтенсивніше і багатше інтелектуальне життя нації, вище рівень її цивілізації [5].

До основних параметрів сексуальності, що можуть коригуватися педагогічними впливами, Ю. Шапіро відносить:

- психічну стать, статеву ідентичність;
- еталони маскулінності – фемінінності;
- ставлення до протилежної статі; міжстатеву комунікацію і взаємодію, в т. ч. вміння вести перемовини;
- особистісні характеристики, особливо такі, як відповідальність, толерантність, здатність приймати рішення;
- матрімоніальні цінності і готовність до виконання сімейних ролей – подружніх, батьківських;
- сексуальну освіту, метою якої є формування таких установок, знань і практичних навичок, які б максимально забезпечили високу якість сексуального здоров'я учнів і стали основою нормального психосексуального розвитку [6].

Нинішні школярі не застали періоду замовчування сексуальної проблематики. І якщо в їх сім'ях ця тема залишається неартикульованою (не обговорюваною) і це створює враження, наче батьки живуть в рамках попередньої асексуальної парадигми, то засоби масової інформації, інтернет, спілкування з однолітками формують норму, за якою сексуальне спілкування – важлива чи навіть найважливіша частина життя сучасної людини, як чоловіка, так і жінки, що асексуальність це не менша ознака несучасності, “відсталості” для молодого людини, ніж старомодний одяг чи відсутність вищої освіти.

Сексуальна освіта має охоплювати широке коло питань, включаючи як біологічні і фізичні аспекти сексуальності, так і соціальні та емоційні тощо. На думку І. Кона, сексуальна просвіта корисна й ефективна тому, що:

1) діти і підлітки, котрі пройшли систематичний курс сексуальної просвіти, більше знають, і їх знання достовірні;

2) це не позбавляє їх від проблем і труднощів психосексуального розвитку, але полегшує розв'язання конфліктів, що при цьому виникають;

3) знання полегшують їм розуміння і терпимість до чужих поглядів і поведінки, що є цінним в особистісному і суспільному аспектах;

4) отримання знань про контрацепцію дозволяють зменшити кількість підліткових вагітностей й абортів;

5) майже всі сучасні шкільні програми сексуальної освіти, поряд зі сексологічною інформацією, включають широке коло морально-психологічних проблем, котрі для підлітків актуальні та важливі [7].

Усвідомлення природи сексуальності робить людину чутливішою і уважнішою до інших людей, сприяючи тим самим зміцненню інтимних

стосунків і досягненню повнішого сексуального задоволення. Звісно, знання тих проблем, котрі пов'язані зі сексом, дало б змогу приймати розумні рішення. Зрозуміло, просте ознайомлення зі знаннями про зачаття недостатнє. Треба навчити дітей мистецтву вести позитивну розмову, умінню приймати рішення. Люди, котрі знають, як влаштований їх організм, як він діє в різних умовах, швидше помічають відхилення, що виникають в ньому, і звертаються за медичною допомогою.

До детермінантів сексуальної освіти окремі дослідники відносять й активне вживання школярами *інвективної лексики*. Педагогіка традиційно піклувалась про придушення в підлітках чуттєвості шляхом табування тілесних переживань, «брудних розмов» тощо. Однак обговорення заборонених тем з однолітками не лише допомагає підліткові отримати інформацію, в якій йому відмовляють дорослі, а й усвідомити природність своїх переживань і частково розрядити їх напруженість, послабити страх сміхом. Не дивлячись на те, що інвективи вживаються в іншому розумінні, діти можуть сприймати їх буквально. [8].

Часом діти розширяють межі демонстрації своєї дорослості, намагаються розповісти дорослим свої жарти (анекдоти) зі сексуальним підтекстом. Це дає змогу їм відчувати себе достатньо дорослими, дає право належності до старших. Якщо подібні мовні дослідження не виходять за межі пристойності, їх можна ігнорувати. Хоч інвективна лексика і є частиною

будь-якої національної культури, все ж вважається, що „висловлювання” в присутності дітей – небажані. Культурна людина може обійтися без нецензурних виразів. Але знати ці вирази їй, мабуть, потрібно, адже часто гумор – не лише серед колег, але і в засобах масової інформації – буває побудований на асоціаціях з нецензурними виразами, прислів'ями чи „масними” анекдотами. Окрім того, в спілкуванні інвективи відіграють певну роль „паролів”, що свідчать про належність до свого кола. До слова, найчастіше інвективи несуть не смислове, а емоційне навантаження, приводять до емоційного розвантаження. При цьому сила розрядки залежить не від буквального змісту інвективи, а від ступеня її заборонності.

Не варто розповідати дітям про можливі сексуальні збочення, щоб не викликати в них небажаної реакції наслідування. В жодному випадку не можна говорити про секс цинічно, грубо. Не дає особливого ефекту інформація про шкоду здоров'ю, яка може бути пов'язана з ймовірним зараженням венеричною хворобою: не всі здатні задумуватися про наслідки своєї поведінки, а тим більше сприймати ймовірність чогось як реальність. Навпаки, сформована висока вимогливість, вибірковість, висока розбірливість щодо можливих об'єктів статевих контактів суттєво обмежують ймовірність самих цих контактів.

У роботі зі сексуальної просвіти, на наш погляд, можна практикувати:

1) використання змісту предметів шкільного навчання, передовсім з української та зарубіжної літератури, біології, історії, права, трудового навчання, хімії тощо;

2) запровадження в старших класах факультативів, присвячених проблемам формування сім'янина, материнства та батьківства;

3) виконання школярами різноманітних самостійних завдань: зібрати прислів'я, приказки, уривки з віршів про успішну сім'ю, щасливе материнство й батьківство, написати сценарій весілля чи урочистого запису дитини в органах РАЦСу тощо;

4) проведення в позаурочний час заходів, орієнтованих на дошлюбну

підготовку учнівської молоді – лекцій, бесід, диспутів, лекторіїв, читацьких конференцій тощо.

Заслуговує на наслідування ранній початок сексуальної освіти в багатьох країнах Європи. Початкова школа найкраще підходить для того, щоб навчити дітей базовим знанням, які пізніше будуть розширені. Експерти кажуть, що занадто пізно починати статеве виховання, коли діти вже знаходяться в пубертатному віці. В молодших класах діти менше соромляться статевої проблем, а тому з ними легше говорити на ці теми. Та й питання вони формулюють простіше і вільніше, без сорому перед однокласниками.

Польський вчений Д. Кічі, основним завданням статевого виховання вважає формування правильної позиції щодо статевого життя, норм і цінностей моралі, культури, емоційного і етичного сприймання вироблення відповідальності за свої дії та вчинки [9]. Німецький дослідник Ф. Кох (F. Koch) доводить, що одним з основних завдань сексуальної соціалізації є формування у школярів відповідної до віку сексуальної поведінки. Учні повинні навчитися приймати розумні рішення і нести відповідальність за свої дії, а також вчинки стосовно партнера [10]. Серед інших завдань дослідники називають формування вміння будувати міжстатеві відносини, засновані на взаєморозумінні й взаємоповазі потреб та меж один одного, а також вміння вести мову про сексуальність, емоції та відносини, а також вміти це правильно пояснити.

Д.Кірбі в кінці ХХ століття довів, що програми, які не просто закликали підлітків не поспішати з початком статевого життя, а й навчали їх правилам безпечного сексу, значно ефективніші від тих, які пропагували лише сексуальне утримання [11].

Велика увага в статевому вихованні приділяється формуванню правильних взаємин статей. Відомий науковець з Німеччини Е. Фромм (E. Fromm) мету статевого виховання вбачав, перш за все, у розвитку вміння любити, а також у становленні таких якостей особистості як: солідарна

поведінка (підтримка партнера в спільних діях і бесідах, що виражається через мову, жести, міміку, тілесні сигнали), комунікативні здібності, довіра, емпатія [12].

Не менш значимою у статевому вихованні молоді вважається гігієнічна концепція, спрямована на ознайомлення дітей і підлітків з основними особистої гігієни. Особлива увага приділяється тому факту, що початок статевих змін змінюється в залежності від індивідуумів і що це природно і нормально. Викликає стурбованість незнання багатьма школярами правил особистої гігієни в пункті носіння одягу відповідно до погоди. Школярі заявляють, що одягаються тепло лише у випадку сильних морозів (56%), 31% завжди одягається тепло, 23 % хлопців не одягають теплої білизни ніколи, стільки ж одягають її під тиском батьків. Серед гігієнічних навичок, які формують у дітей, варто особливо виділити дотримання гігієни статевих органів.

У результаті опитування старшокласників, можна зробити висновок, що чимало з них усвідомлює негативні наслідки дочасних сексуальних контактів. Серед найпоширеніших відповідей школярів ми відзначили наступні:

1. Дошлюбний секс часто веде до розриву (42 % дівчат, 12 % юнаків).
2. Дошлюбні стосунки можуть призвести до вагітності (56 % дівчат, 40 % юнаків).
3. Дочасні, особливо випадкові, стосунки можуть призвести до ЗПСШ (73 % дівчат, 77 % юнаків).
4. Молоді, котрі мають дошлюбний сексуальний досвід, менш щасливі і більш схильні до розлучень (32 % дівчат, 16 % юнаків).
5. Дошлюбний секс детермінує позашлюбні зв'язки – в них зламане внутрішнє табу (18 % дівчат, 8 % юнаків).
6. Дошлюбний секс може нашкодити репутації молодої людини (36 % дівчат, 8 % юнаків).
7. Надмірна доступність дівчини відштовхує від неї юнака, він перестає

її поважати (48 % дівчат, 24 % юнаків).

8. Серйозний ризик виникнення негативних психологічних наслідків у подальшому житті – особливо для дівчат.

Важливим завданням статевого виховання ми вважаємо ознайомлення молоді зі соціально-правовим аспектом міжстатевих стосунків. Визнання прав особистості неминує включати в себе право на індивідуальні особливості сексуальної поведінки, на недоторканість інтимного життя, в яке держава та її органи ні за яких обставин не повинні втручатися. До сексуальних прав відносять: право на сексуальну свободу, котра вітає можливість повністю виразити свій сексуальний потенціал; право на сексуальну автономію, тілесну недоторканість і безпеку; право на сексуальну інтимність, щоб ніхто не втручався у сексуальні рішення і дії особистості, якщо лише вони не порушують прав інших осіб; право на сексуальну справедливість і рівність, що передбачає свободу від дискримінації; право на сексуальне задоволення; право на емоційне самовираження; право на вільне сексуальне спілкування; право на вільний і відповідальний репродуктивний вибір; право на сексуальну інформацію; право на охорону сексуального здоров'я.

В розмовах з дітьми доцільно дотримуватися наступних правил:

1. Розмови мають бути правдиві й повинні ґрунтуватися на взаємному спілкуванні, під час якого конче потрібне вміння слухати.

2. Що б дитина не висловила – запитання, сумнів, власну думку, - треба вислухати це зі спокоєм. Не критикувати, не насміхатися і не втікати від незручних для себе тем. Дозволити дитині безпечно висловити свої погляди.

5. Якщо має місце незгода з її поглядами, треба просто сказати: *"Я маю щодо цього іншу думку"*.

6. Не треба думати, що батьки знають все ліпше від дитини, не варто узагальнювати: *"Ти ніколи..."*, *"Ти завжди..."*. Варто пам'ятати, що кожна розмова з дитиною – це черговий урок для самих батьків.

8. До дитини треба ставитися відповідно до її віку. Часом доцільно

дивитися на проблему очима дитини, не нехтувати її почуттями, переживаннями, хвилюваннями.

Недопустимі розмови типу "ex cathedra" – лекції людини, що вважає себе дуже авторитетною та виголошує їх авторитарним, безапеляційним тоном, який не передбачає жодних дискусій. Такий тип контакту важко назвати розмовою. Це, радше монолог людини, що сама вважає себе авторитетом. Дитина не виступає в цій розмові партнером для дискусії.

Не можна використовувати розмови, в яких легковажать, насміхаються, нехтують, принижують. Розмови такого типу характерні для батьків із низькою педагогічною зрілістю, занадто зайнятих своїм життям і власними справами, щоб зупинитися й спокійно придивитись до проблем своїх дітей; вони також характерні для тих, які не зовсім готові поглянути на свою дитину як на особу, що розпочинає шлях до дорослого життя.

Сексуальна освіта окрім питань здоров'я (сексуального, репродуктивного) повинна розвивати низку психологічних умінь, які, з одного боку, є частиною загальних життєвих умінь, а з другого, – необхідні для формування здорових, психологічно комфортних сексуальних стосунків. Це уміння спілкуватися, слухати партнера, домовлятися, відстоювати свою думку, просити пораду і допомогу, приймати рішення тощо.

Окремі дослідники намагаються обґрунтувати проблему статевого виховання, як проблему правильної організації переключення дитячої енергетики (сублімації). В такому значенні хорошими засобами, на їх думку, можуть виступати інтенсивні заняття спортом, різноманітні захоплення, танці, яким присвячували весь вільний час, або сильну втому, якої досягали, виконуючи в кінці дня фізичні вправи, після котрих ще й приймали холодний душ.

Важливим завданням статевого виховання є профілактика занять мастурбацією серед дітей і підлітків. Адже більшість юнаків (70–90 %) і дуже багато дівчат (30–60 %) отримують перше уявлення про сексуальні реакції свого тіла, займаючись нею. Підліткам доцільно підказати деякі способи

боротьби з цією звичкою:

- після сну швидко вставати з ліжка. Ранкова ерекція, що часто спонукає до мастурбації, проходить відразу після спорожнення сечового міхура;

- вечірня пробіжка чи декілька фізичних вправ перед сном (до легкої втоми) допоможуть швидше заснути, щоб менше тривожили еротичні фантазії,

- фізична робота і спорт знімають статеве напруження;

- уникання перегляду еротичних фільмів і журналів, що шкодить боротьбі з онанізмом;

- треба більше дружити з однолітками протилежної статі і не соромитися чистих, щирих почуттів.

– мастурбація не призводить до психічних розладів, формування гомосексуальної орієнтації. У дітей, батьки яких спокійно реагують на цей спосіб пізнання власного тіла, вона минає як певний етап розвитку.

Особливу увагу необхідно звернути на організацію широкого досвіду нестатевої любові. З почуттям любові дитина знайома з перших днів свого життя. Вона любить маму, тата, бабусю, рідних. Дуже важливо зберегти в дитині це чисте, щире почуття, навчити її проявляти увагу, турботу, ніжність до близьких людей. Саме тому треба, щоб дитина росла в сім'ї, де панує дух любові, поваги, обопільної допомоги й розуміння. У вихованні досвіду нестатевої любові важливе значення варто приділити культивуванню в дітей соціальних видів любові: любов до рідного дому, до рідних і близьких, праці, мистецтва, природи, тварин. Навчити любити – значить навчити завжди захоплюватись прекрасним, значить навчити творити добро, приносити близьким радість.

В процесі опитування випускникам школи та студентам університету задавалося питання про те, як вони ставляться до сексуальних контактів у підлітковому віці. Практично кожний шостий респондент (15,9%) вказав на те, що у нього був досвід статевого стосунку. Решта ж не мали подібного

досвіду. При цьому безумовно сприймають вікову обмежувальну норму і дотримувалися її. Серед дівчат таких більше, ніж серед юнаків – 41,9% проти 29,6%.

Структурним компонентом сексуальної соціалізації є формування сексуальної культури особистості. У ХХІ столітті формування сексуальної культури різних соціальних груп, в тому числі учнівської молоді здійснюється в рамках наступних цивілізаційних тенденцій: глобалізації, взаємопроникнення культур та ініціатив, що стосуються питань сексуальності; індивідуалізації зростання значущості індивідуального вибору, в тому числі сексуального і статевого партнера, можливості індивідуального конструювання власної сексуальної біографії, вибору імперативів сексуальної культури ; інформатизації, що призвела до виникнення як нових можливостей (кіберсекс, сайти знайомств), так і нових небезпек і ризиків; сексуалізації ЗМІ та реклами тощо.

Уявлення юнаків і дівчат про сексуальну культуру розмиті, інтуїтивні, не систематизовані. Приблизно 40% старшокласників та студентів Тернопільського національного педагогічного університету висловились про те, що сексуальна культура є ніщо інше, як ставлення особистості до власного сексуального життя та статевої поведінки. 12% респондентів бачать в ній систему дій і ставлень, при допомозі яких задовольняється статевий потяг особистості. Навіть до випадкових сексуальних контактів 72% юнаків та 45% дівчат в цілому ставляться позитивно.

Основними тенденціями розвитку масової сексуальної культури в Україні сьогодні є:

а) вульгаризація, зведення складних любовно-еротичних почуттів і переживань до примітивної і стандартної сексуальної техніки;

б) комерціалізація, надприбутки секс-індустрії, що не має нічого спільного ні з етикою, ні з естетикою, ні з педагогікою; вестернізація (орієнтація на західні сексуальні традиції);

в) гедонізація, коли сексуальна насолода визнається позитивною

соціальною і культурною цінністю і включається не лише у побутову, але й у високу культуру;

г) тимчасовість сексуального партнерства, яка похідна від високої соціальної мобільності, що створює ситуацію ненадійності та соціальної визначеності тощо.

Сексуальна культура включає в себе: спроможність прогнозувати ситуації, здатність своєчасно і відверто розмовляти з партнером (наприклад, про попередженні вагітності), вміння користуватися презервативом, обізнаність про свій діапазон прийнятності, уміння ясно висловлювати свої бажання і очікування, емпатію щодо партнера, вміння розділяти з партнером емоційні почуття, навички самоконтролю, вміння вирішувати конфлікти тощо. Але отримати більш повне задоволення і насолоду в любові отримує той, хто опанував знаннями і умінням їх використовувати на практиці в «*ars amande*» (мистецтво любові).

Формувати сексуальну культуру особистості необхідно починати з виховання позитивного ставлення до сексуальності, формування правильного сприйняття її проявів. З. Фройд писав: «Щоб людина була щасливою, фізично і психічно здоровою та жила довго, потрібно, аби вона отримувала задоволення від двох речей: кохання і роботи» [13].

У своїй експериментальній роботі ми просили студентів старших курсів університету висловитися з приводу того, що вони думають про секс. Респонденти відповіли: “Секс - джерело зміцнення зв'язків між партнерами; Секс продовжує життя; Вдале сексуальне життя позитивно впливає на психічну рівновагу людини; Секс - джерело гарного настрою; Це – самий результативний засіб від стресу; Чим більше сексу – тим більше бажання; Найефективніший засіб для схуднення; Постійні заняття любов'ю покращують кровообіг; Регулярні заняття сексом здатні поліпшити обмін речовин в організмі”.

Не варто, мабуть, дорослим вдаватись до святенництва і пояснювати сексуальну взаємодію лише в контексті репродуктивної доцільності. Ще

древній філософ Аристін, перший теоретик гедонізму, доводив, що насолода, задоволення є великим благом і метою життя, рушійною силою людських вчинків, у т. ч. і сексуальної поведінки. А Фройд доводив, що секс задовольняє низку функціональних потреб людини, а не лише потрібний для продовження роду.

Одним з напрямків у *сексуальній соціалізації* є *формування здорової сексуальності*. Щоб збудити свою сексуальність, передовсім, треба сформувати установку: бажання бути сексуальним. Для цього необхідно полюбити себе в широкому розумінні цього слова. Любов до себе – це здатність насолоджуватися життям, здатність отримувати задоволення від спілкування з представниками іншої статі.

Друге – треба сформувати любов до власного тіла. Комплекси щодо неповноцінності тіла часто гальмують розкриття сексуальності. Насправді людину сприймають так, як себе сприймає вона сама. Як тільки людина навчиться любити свої власні форми, вони тут же почнуть приваблювати увагу протилежної статі.

Третім кроком з розвитку сексуальності є підвищення самооцінки і розвиток впевненості в собі. Лише впевнена в собі людина може стати сексуальною.

Четверте – необхідно впритул зайнятись своїм здоров'ям, своєю поставою і ходою, включити в режим дня ранкову гімнастику, маючи на увазі і інтимну гімнастику.

П'яте – доцільно рекомендувати частіше змінювати імідж, змінювати зачіску, змінювати макіяж, оновлювати гардероб – це і тому подібне приводить до змін в характері.

Шосте – щоб бути по-справжньому сексуальним, треба любити представників протилежної статі і любити секс.

Важливу роль у формуванні гармонійних сексуальних стосунків відіграє комунікація. На жаль, сучасна молодь недооцінює її значення. Причина цього криється, перш за все, в особливостях сексуальної соціалізації

в дитячі роки, так як вихована в традиціях не обговорювати сексуальних проблем. Адже з дитинства звикаєш до того, що запитувати про функціонування статевих органів, а тим більше називати їх – непристойно, що поведінку, спрямовану на задоволення сексуальних потреб, вважають аморальною.

Уміння говорити про секс з використанням адекватної термінології є важливою ознакою сексуально культурної особистості. Взагалі партнерам треба мати свій еротичний словник. Варто навчитися постановці питань партнерові, відповіді на які можуть гармонізувати сексуальні стосунки.

Сексуальна культура – це передовсім культура пестошів. Найпринциповішим і найважливішим моментом у сфері культурних сексуальних стосунків є те, що під час цих взаємин проходить наче своєрідний обмін прав на тіло. Тілом чоловіка повинна повністю розпоряджатися жінка, тілом жінки – чоловік.

Важливим у сексуальній культурі є уміння урізноманітнювати сексуальне спілкування. Варіації в позиціях, рухах і ритмі завжди сприяють гармонізації сексуальних стосунків у подружній парі. Передбачуваність вчинків гасить бажання. Несподіваність – основний супутник різноманітності в сексі. Існує психологічний закон притуплюваності: дія, що часто повторюється, з часом викликає все меншу реакцію. У сексуальній культурі важливим є вміння вдаватися до еротичних і сексуальних забав, підключити елементи гри і фантазію, еротичні рольові ігри.

З огляду на вищевикладене, можна рекомендувати молодим подружнім парам передовсім прийняти одне важливе рішення – працювати над сімейним сексом, а не пускати його на самоплив. Будь-які стосунки, котрі існують самі собою, безконтрольно, в тому числі і сексуальні, приречені на провал.

Якщо в американській подружній парі виникають конфлікти сексуального характеру, то партнери не посоромляться звернутися до фахівця зі сімейних чи сексуальних стосунків, спробувати принаймні найпростішу терапію. А в Україні не прийнято виносити на люди сімейно-

сексуальні проблеми. Звертатися до психотерапевта чи сексолога люди вважають справою негідною. В Україні має місце міфологічне уявлення про так звану стигматизацію: якщо хтось піде до психотерапевта, значить він ненормальний, недієздатний. Українська ментальність не передбачає обговорення сексуальної тематики, вважаючи її якоюсь сороміцькою, про що краще помовчати. Звідси виникають проблеми недорозуміння.

Важливим завданням психології сексуальності є формування репродуктивної та контрацептивної культури учнівської молоді, оскільки в процесі сексуальної соціалізації піднімаються питання репродукції, відмінності чоловічого та жіночого вкладу в цей процес. Репродуктивна культура – це сукупність знань, умінь, цінностей, що регулюють репродуктивну поведінку людини як систему дій і стосунків з відтворення людського роду в рамках наявних біологічних і соціальних можливостей. Маючи високу сексуальну культуру, індивід в той же час щодо репродуктивної культури може мати фрагментарні уявлення.

На жаль, в Україні у молоді недостатній рівень знань про планування сім'ї, репродуктивне та сексуальне здоров'я, безпечний секс, контрацепцію тощо. Про це свідчить навіть самооцінка старшокласниками шкіл м. Тернополя і області (опитано 496 осіб) про методи і засоби попередження вагітності: Так, найвищою оцінкою себе оцінили 15,1% юнаків і 11,5% дівчат, чотири бали виставили собі 47,5% і 48,4% відповідно, на три бали згодилися 24,3% і 21,5%, нижчими балами оцінили себе 11,9% хлопців та 16,6% дівчат (у інших відповіді не було). Лише 2% респондентів сказали, що вони отримали знання про запобігання вагітності у школі. Найвідомішими для школярів засобами контрацепції були презервативи (98 % - юнаки, 89% - дівчата), комбіновані оральні контрацептиви (59,4% і 56,0% відповідно), внутрішньоматкова спіраль (58,9% і 73,9%), перерваний статевий акт (24,5% і 50,1%).

За даними нашого опитування серед старшокласниць та студенток молодших курсів педуніверситету (15–19 років), майже половина (47 %)

опитаних дівчат не знають, в яку консультацію вони можуть звернутися в разі необхідності, в той час як у кожної третьої з них є в цьому гостра потреба. І це при тому, що вік сексуального дебюту сьогодні знизився, а частота вагітностей, пологів, та абортів у юному віці зростає. Співвідношення пологів і абортів у підлітків становить 1:5. На цю вікову групу припадала переважна більшість кримінальних абортів.

На думку психологів, проблему абортів зокрема і контрацептивної культури взагалі найшвидше вдасться вирішити не заборонними, а просвітніми заходами. Боротися з абортами треба не заборонами, треба вчити молодь правильним методам планування вагітності, пояснювати шкідливість і небезпеку безсистемних сексуальних контактів. Школярів слід знайомити з фактами запобігання дочасної вагітності, обговорювати фізичні, соціальні, емоційні, правові, фінансові, освітні, психологічні та медичні наслідки підліткової вагітності. Найголовніше, що повинна засвоїти молодь - небажану вагітність необхідно не переривати, а попереджувати, використовуючи протизаплідні засоби.

Не викликає сумніву те, що до контрацепції для сексуально активних підлітків ставляться найстрогіші вимоги: надійність; стерпність; безпека для здоров'я підлітка; добра зворотність контрацепції (відновлення фертильної здатності); доступність за ціною і можливістю придбання; конфіденційність; економічна доцільність; зручність у використанні, відсутність негативного впливу на сексуальну функцію, психіку під час сексу та деякі інші критерії соціального та особистого характеру. При цьому слід враховувати сексуальні особливості дівчаток-підлітків, а саме нерегулярне статеве життя, нерегулярні менструації (до 25%), недостатня сексуальна освіченість, страх виявлення засобів контрацепції батьками чи близькими нерозбірливість в партнерах тощо.

1.4. Психологічні особливості ставлення молоді до власної сексуальності

Сучасність довела, що нині статеве виховання та формування сексуальної культури підрастаючого покоління не можна розглядати як ситуативний процес, упущення в якому можна безболісно компенсувати в майбутньому. Насправді – це системна, клопітка, цілеспрямована, надто делікатна робота, яку необхідно починати на ранніх етапах розвитку особистості, вносячи з часом необхідні корективи.

Чільне місце в статевому вихованні юнаків та дівчат займає виховання в них культури міжстатевих стосунків, тобто формування позиції відвертості, довіри, приязні, поваги та гуманного ставлення до представників протилежної статі. Міжстатеві стосунки як суб'єкт-об'єктні мають відносну самостійність, реалізуються у суб'єктивній сфері людської діяльності і суттєво впливають на розвиток моральних цінностей у молоді.

Сексуальна культура є складовою загальної культури особистості, результатом її статевого розвитку та ідентифікації. Вона виявляється в усвідомленні особистістю суб'єктивних цінностей, мотивів, установок, моральних потреб, знань, цілей, здібностей, поведінки, пов'язаних із статевою належністю людини, засадою яких є гуманістичні і моральні норми суспільства.

Формування сексуальної культури молоді сьогодні вимагає висококваліфікованої підготовки педагогів та психологів, педагогічної просвіти батьків, пильної уваги громадськості до проблем статевого виховання та сексуальної просвіти молоді.

Аналіз наукових праць показує, що дослідниками вивчались такі аспекти статевої культури: культура ставлення до протилежної статі (Л.Головач, Н. Максименко, І. Мезеря, В. Стахневич), культура статево-рольової поведінки (М. Грабовський, С. Ковальов, І. Кон, В. Семиченко, О.Сечейко) сексуальна культура (В. Безрукова, О. М. Балакірева, Т. Говорун, О.Кікінежді), психосексуальна культура (Л. Гридковець), гендерна культура (О.Любарська, В. Романова, С. Хрісанова) тощо.

Вчені (Бондарчук О.І., Голод С.И, Колесов Д.В., Кон І.С., Целуйко В.М.) вказують на низький рівень статевої культури суспільства. Свідченням цього є констатоване медичними працівниками швидке розповсюдження ВІЛ-інфекції та венеричних захворювань серед юнацтва та молоді, ранній початок статевого життя юнаків та дівчат, що призводить до небажаної вагітності та пологів або ж абортів. Гострою проблемою стає схильність молоді до тютюнопаління, алкоголю, наркотиків і проституції. Відсутність культури міжстатевих взаємин, неготовність до конструктивної взаємодії спричинює велику кількість розлучень серед новостворених пар та значний відсоток неповних сімей, що, у свою чергу, сприяє неповноцінному статево-рольовому вихованню дітей.

Якщо повернутися до витоків походження сексуальної культури, то можна зазначити, що Давній Рим і Давня Греція відносилися до сексуальності позитивно: визнавали її засобом продовження роду, насолоди, відпочинку і регуляції побутових і соціальних стосунків. Розпад давніх культур Греції і Риму супроводжувався різкою вульгаризацією статевої поведінки. Сьогодні дослідники проблеми сексуального виховання змушені констатувати, що після тривалого періоду так званого «безстатевого виховання» настали принципово інші часи. Статева соціалізація нинішньої молоді відбувається у досить складних умовах. Погляди на моральність набувають несподіваних змін.

Як зазначає Т.В. Говорун: “Сьогоднішня молодь має вільний доступ до порнолітератури та відеопродукції, різного роду сумнівних видань з питань сексу, проте потрібного мінімуму знань з точки зору збереження репродуктивної функції чоловіка та жінки, культури статевої близькості, психологічної зрілості до статевого життя та створення сім’ї вони не отримують” [2,с.18].

У зв’язку з цим гостро постало питання про необхідність сексуального виховання і сексуальної просвіти підростаючого покоління. На жаль, сексуальне виховання і сексуальну просвіту часто розглядають майже як

синоніми. Сексуальне виховання – це система засобів впливу на молодь з метою створення у неї правильного уявлення про чоловічу і жіночу сексуальність, суть взаємовідношень статей і виховання норм поведінки в сексуальному житті. Метою сексуального виховання є: формування вірного відношення до питань статі, оволодіння сексуальною культурою, підготовка до шлюбу і сімейного життя. Сексуальна просвіта направлена на засвоєння певної системи знань з сексології, медицини, психології, культури, що є вирішальною для створення гармонійно здорової сім'ї. Тому основним аспектом у навчально-виховному процесі є поєднання виховання і навчання.

Також підкреслимо, що „статеве виховання має здійснюватись у комплексі, що сприятиме формуванню здорової статевої поведінки. Якщо ж вичленити його, то це фіксуватиме увагу дітей і ... може викликати в них передчасну еротизацію” [9,с.71].

Серед основних завдань статевого виховання, на нашу думку, можна виокремити такі:

- виховання культури інтимних почуттів: симпатії, дружби, кохання;
- формування понять про біологічні та соціальні закономірності розвитку особистості, психологічні особливості поведінки чоловіків та жінок;
- виховання рис жіночності у дівчат, рис мужності у хлопчиків;
- виховання самоповаги та поваги до представників протилежної статі, відповідальності за власні вчинки;
- підготовку юнаків і дівчат до створення здорової та повноцінної сім'ї, усвідомлена орієнтація на батьківство;
- формування навичок здорового способу життя.

Ми знаємо, що складовими сексуальної культури на певному етапі розвитку суспільства є існуючі правила, забобони і табу щодо сексу, сексуальності та сексуальної поведінки. Але зараз можна впевнено заявити: вчинки, які раніше не схвалювалися й засуджувалися, нині розглядаються як цілком нормальні. У минулому залишилися погляди і традиції, згідно з якими

засуджувався дошлюбний секс [1,с.103]. Сучасна українська молодь досить точно віддзеркалює стан нинішнього українського суспільства.

Типовими для сучасного суспільства є акселерація та пов'язаний з нею ранній розвиток сексуальних стосунків. Сексуальна революція та відкритість теми призвели до збільшення кількості сексуальних партнерів у період раннього юнацтва, коли особистість та її погляди на життя ще не сформовані.

У молоді складається враження, що життя і світ загалом крутяться виключно навколо сексу. Доросла спільнота, озброєна таким могутнім знаряддям впливу, як телебачення, Інтернет, преса, активно витісняє і деформує молодіжну субкультуру. Питання сексуальної соціалізації молоді останнім часом набули особливої актуальності через відсутність освітніх програм і спеціалістів, що сприяють формуванню статевої поведінки і сексуальної культури. Сьогодні не сформований понятійний апарат, не визначено зміст статевого виховання і сексуальної освіти. Ці проблеми фахівці (психологи, соціологи, вчителі, учні, викладачі, медики) вирішують у межах своєї професійної діяльності.

Нині молодь немов би залишилася наодинці з дійсністю, втратила пріоритети, заблукала в лабіринтах суспільних цінностей. Наслідком є аморальність, кримінал, розпуста, відкидання будь-яких ідеалів. Сексуальна поведінка сучасної молоді в Україні зазнала суттєвих змін, наслідком яких стало більш розкуте ставлення до статевих стосунків. Про це свідчить поширення дошлюбних сексуальних контактів, зниження віку початку сексуального життя, часта зміна партнерів, щорічне зростання позашлюбної народжуваності. Молодь, яка веде активне сексуальне життя, лояльно ставиться до можливості сексу з випадковими партнерами, до- і позашлюбних сексуальних зв'язків [6,с.95]. Сексуальна поведінка молоді часто набуває ризикованих форм, оскільки нерідко супроводжується низькою культурою статевих стосунків, недостатнім рівнем поширення контрацепції, особливо при перших сексуальних контактах. Те, що молоді люди прагнуть «злиття» (термін Г. Шихі, відомої дослідниці вікових криз особистості),

майже ні в кого не викликає сумнівів. Водночас такого роду злиття в юнацькому віці рідко проходить без виникнення різних проблем у взаємовідносинах із протилежною статтю. Часто їх причиною є надзвичайно сильний, але неусвідомлюваний вплив культурних стереотипів, які нав'язують засоби масової інформації, художні фільми, книги, виховання, сімейні взаємовідносини, особливо «сценарії», засновані на тому, що ми чули від своїх батьків чи близьких родичів [8].

Молодіжне середовище наповнене непереборними проблемами, вони давно перевищують критичну межу і загрожують соціальними вибухами. Просвіта молоді щодо формування сексуальної культури буде ефективною за умови дотримання певних принципів її реалізації. Формування особистості – це процес її соціалізації, тобто засвоєння індивідом соціального досвіду в результаті цілеспрямованих (виховних) і стихійних впливів [5,с.199].

Нажаль, на сьогоднішній день ми спостерігаємо байдужість багатьох державних інститутів до виховання сексуальної культури молоді. Статеві освітні програм у школах та ВНЗ не вистачає. Не кращим є стан наявності науково-популярної книги, теле- та радіо- програм з проблем формування сексуальної культури молоді [7].

Чи робить свій внесок у сексуальну просвіту сучасна школа? Так, певною мірою курс біології значно розширює знання про репродуктивну функцію організму. Проте особи обох статей залишаються мало інформованими у питаннях сексуального розвитку, сексуальних відчуттів, переживань інтимних стосунків. Обговорюючи сексуальні проблеми, молодь з великими труднощами добирають відповідні терміни, відчують зніяковілість. Це свідчить про те, що уявлення про сексуальність як частину психічного життя людини у свідомості молодих людей відображається із знаком “мінус” і розцінюється не як вияв вищих людських почуттів, а як нижча підструктура особистості, яка не варта уваги інтелекту, як щось низьке й аморальне. Не випадково словниковий запас молоді, особливо юнаків, переповнений вульгаризмами, брудними словами.

Батьківська сім'я як взірць статевої поведінки втрачає свою привабливість, а ідеали прояву маскулітності чи фемітності все більше знаходять в середовищі шо-уменів чи топ-моделей, популярних акторів та співаків.

Оцінюючи проблеми психосексуального розвитку в юнацькі роки, важко не помітити великої прірви – між рівнем сексуальної культури та першим набутиим досвідом сексуальної поведінки, між фізіологічною, біологічною зрілістю та її соціальними, психологічними проявами.

Нами було проведено анонімне анкетування студентів, з метою вивчення їх відношення до сексу. Метою анкетування було отримання інформації відносно характеру статевого життя юнацтва. Були опитані та досліджені 70 студентів 17 -20 років (28 юнаків та 42 дівчини).

Виходячи з нашого дослідження було виявлено, що більшість молодих людей (70%) схильні мати одного постійного партнера, але існують такі, що мають по два партнери (8%), три та більше – (4%). 84% займались зі своїм партнером петтингом. Дошлюбні статеві відносини схвалюють – 79%, з них 50% – хлопці та 29% – дівчата. У 18% перший статевий контакт відбувся віком, молодше 14 років. Відповідно, 27% хлопців та 73% дівчат мають постійного сексуального партнера.

Мотивом до інтимних стосунків для 70% проанкетованих стало задоволення власних бажань, для 20%– цікавість, для 5% респондентів мотивом до вступу в сексуальні стосунки стало моральне примушення, для 5% – інше (кохання).

На основі таких даних можна зробити певні висновки з приводу сексуальної поведінки молоді. Більший відсоток тих, хто віддає перевагу одному сексуальному партнеру, не свідчить про відсутність сексуальної розбещеності, про яку так популярно говорять сьогодні ЗМІ. Що стосується інших респондентів, то, безперечно, «сексуальний плюралізм» є особливо небезпечним за умов стрімкого поширення ВІЛ – інфекції, що спостерігається протягом останніх років саме в Україні. Найбільш

критичною в цьому плані є група респондентів, хто мав два і більше сексуальних партнерів. З іншого боку, слід пам'ятати про існування певного соціального диморфізму, який притаманний підлітковій групі: нерідко вони можуть удавати «бажане за дійсне», тобто їх висловлювання можуть не співпадати з реаліями їхнього життя.

Наявна ситуація вказує на необхідність проведення просвітницької роботи з молоддю щодо формування у них сексуальної культури.

Підвищення освітнього рівня – необхідна умова зрушень у розвитку статевої свідомості чоловіка та жінки, виникнення усвідомленої потреби будувати інтимні сімейні стосунки на зразках кращих культур.

Одержані нами результати засвідчили, що значна більшість молоді мають недостатній рівень вихованості статевої культури, що не відповідає моральним нормам суспільства і вимагає визначення способів подолання цього явища. Виникає необхідність чіткого уявлення про суть і структуру змісту виховання статевої культури.

У зв'язку з цим, актуальним у системі навчальної та виховної роботи залишається здійснення статевого виховання і сексуального просвітництва, формування сексуальної культури. Ці проблеми турбують сьогодні як науковців, так і суспільство в цілому.

Зі слів Мішеля Сідібе «ми маємо зробити вибір: залишити дітей у пошуку власного шляху крізь туман неповної та спотвореної інформації, а часом відвертої експлуатації з боку медіа, Інтернету, однолітків та несумлінних дорослих, або відповісти на виклик і забезпечити чітке, інформативне, науково обґрунтоване статеве виховання, що ґрунтується на універсальних цінностях та повазі до прав людини».

На державному рівні прийнято ряд надзвичайно важливих програм, актів, постанов, указів, які законодавчо регламентують забезпечення здорових та безпечних умов життя для громадян, сприяють утвердженню норм здорового способу життя та сексуальній культурі, але на сьогоднішній день і вони не досконалі.

Допрацьовуюються та впроваджуються Національні програми, які розраховані на проведення профілактичної роботи серед неповнолітніх та молоді, їхніх батьків, а також професійної допомоги, що надається педагогічним колективом навчальних закладів. Найбільш конструктивним у цьому контексті видається нам застосування освітньо-виховної стратегії, яка визначається як стратегія виховання свідомого ставлення до сексуальності [3].

Для того, щоб процес формування сексуальної культури молоді був більш ефективним, необхідно прийняти перспективну Державну Програму статевого виховання молоді, яка б охоплювала такі основні концептуальні ідеї:

- докорінне оздоровлення та зміцнення інституту сім'ї;
- допомога суспільства щодо фундаментальної перебудови в організації та здійсненні виховних функцій навчальних закладів, зокрема статевого виховання;
  - надання методичної допомоги батькам, педагогам, шкільним психологам та медичним працівникам в проведенні статевого виховання;
  - повна фактична інформація про біологічні аспекти статі та репродукції;
  - основні дані про контроль за народжуваністю та планування сім'ї;
  - біологічні, статево-рольові розбіжності чоловіків та жінок, несхожість їх сексуальних реакцій, особистісних особливостей та суспільних очікувань щодо них;
    - позитивні та негативні наслідки статевого акту, а також вчинки, що можуть призвести до них;
    - місце сексуальних стосунків у сімейному та соціальному житті;
    - запровадження підготовки фахівців, навчання їх прийомам ведення профілактичної роботи.

На нашу думку, недостатньо, якщо людина, яка здійснює статеве виховання, буде викладати фактичний матеріал та керуватися його обговоренням. За цим повинна стояти визначена система цінностей (переконань), що характерна для менталітету країни.

Ми вважаємо, що такими базовими цінностями є: відповідальність, піклування про інших, особистість кожної людини, комунікація, інформація, самоконтроль.

Критеріями оцінки ефективності сексуальної просвіти мають слугувати: позитивне ставлення до сексу як до морально-ціннісної категорії, сприйняття власного тіла, повага до осіб протилежної статі, сформовані настанови щодо цнотливості й утримання від ранніх та випадкових статевих контактів, розуміння необхідності стримувати сексуальні потяги та вміння контролювати їх вияви, знання правил збереження репродуктивного здоров'я і безпечної сексуальної поведінки та настановли на дотримання цих правил, ступінь сформованості особистої відповідальності за власне сексуальне життя [4].

Формування сексуальної культури молоді буде більш ефективним, якщо відповідне ставлення до цього процесу стане на належний рівень, це можливо лише за умови об'єднання зусиль усіх без виключення соціальних інституцій, що мають відношення до навчання і формування особистості та зацікавлені в якісному вихованні молодого покоління [9,р.171].

РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАВЛЕННЯ МОЛОДІ ДО ВЛАСНОЇ СЕКСУАЛЬНОСТІ

На даний момент в Україні проблема загальнолюдських і моральних цінностей, міжособистісних і міжстатевих стосунків набуває, неаби якого, значення. Морально-духовна криза, що стала здобуттям нашої епохи, негативно впливає на молодь і відображаються на найтоншій її сфері – статевому самовираженні. Серед сучасних тенденцій у статевій сфері домінують такі, як зменшення кількості шлюбів, поширення нетрадиційних форм організації співжиття, перебудова та адаптація сімейних ролей до статевого рівноправ'я, недостатній рівень обізнаності молоді про питання статі, сексуальних відносин, одержання відповідної інформації від однолітків та мережі Інтернет, прояв масової сексуальної розкृतості й уседозволеності серед молоді, ПСШ та ВІЛ-людини, незапланована вагітність, проституція та злочинність на статевому ґрунті тощо.

Актуальність теми визначається не тільки тим, що в Україні досі, на відміну від багатьох розвинених країн, відсутня будь-яка чітка система сексуальної освіти і виховання в дошкільних, шкільних та вищих навчальних закладах і, не тільки тим, що сексуалізація суспільства відбувається завдяки агресивному неконтрольованому масованому впливу ЗМІ та Інтернет, а ще й тим, що в Україні дуже активно проявляє себе, вороже налаштована, до сексуальної просвіти, частина суспільства, прикриваючись гаслами моральності, забуваючи про те, що попереджений – отже озброєний, а інша частина суспільства, не маючи достовірної інформації, чітких орієнтирів губиться у здогадах власного незнання та упередженості.

У зв'язку з цим одним із основних завдань є поширення інформації про сучасний стан психосоціальної кризи, пов'язаної зі статевою сферою, про тенденцій, які набирають оберти, про необхідність єдиного підходу у вирішенні питань статевого виховання та сексуальної освіти, з наданням

повної, наукової, достовірної інформації, де провідну роль відводять навчальним закладам різного рівня.

Але для того, щоб ці питання стали мега актуальними і зрушили з мертвої точки – потрібна політична воля еліти і/або активні дії свідомої небайдужої частини громадян, які б нагадували суспільству про невирішені нагальні проблеми. Для цього їх потрібно озброювати достовірними даними реальної ситуації, які можливо отримати за допомогою проведення широкомасштабованих соціо-психологічних досліджень.

2.1. Організація та методологія емпіричного дослідження психологічних особливостей ставлення молоді до власної сексуальності

2019 році, UNICEF, проводила соціологічне дослідження, об'єктом якого виступили, передусім молоді люди віком 10–17 років, а також їхні батьки. *Одним із пунктів був вік статевого дебюту.*

На дослідження проводилось у 2 етапи.

На першому етапі дослідження, на основі питань, які були запропоновані у даному опитуванні, ми провели опитування щодо певних проявів сексуального життя молоді та їхніх батьків. Результати аналізу представлені нижче.

На другому етапі дослідження ми проводили дослідження установок щодо певних сфер сексуального та сімейного життя молоді за допомогою методики Ю. Е. Альшиної, Л. Я. Гозман, Е. М. Дубовської «Вимірювання установок у сімейній парі».

2.2. Аналіз та інтерпретація результатів 1-го та 2-го етапів дослідження.

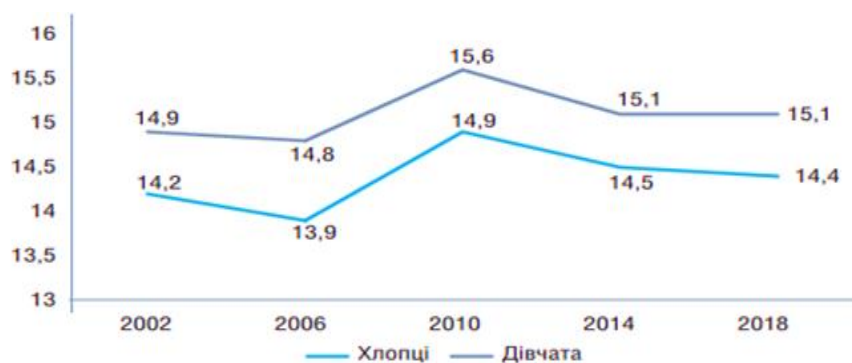
В дослідженні приймали участь представники учнівської та студентської молоді різних міст та селищ Запорізької області загальною кількістю 98 чоловік. Першим питанням опитувальника було питання «Чим али ви вже сексуальні стосунки»

Таблиця 2.1.

Розподіл відповідей респондентів, які повідомили, що мали коли-небудь статеві стосунки, щодо першого досвіду статевого життя, за віком і статтю, %

	14 років		15 років		16 років		17 років	
	хлопці	дівчата	хлопці	дівчата	хлопці	дівчата	хлопці	дівчата
11 років і молодше	15,1	5,3	13,6	1,9	5,3	4,0	3,0	0,8
12 років	12,8	5,2	6,5	1,9	4,2	0,7	1,7	0,8
13 років	23,7	26,3	9,7	13,2	3,2	4,0	8,8	3,0
14 років	48,4	63,2	22,1	20,7	13,8	13,4	11,0	5,1
15 років	x	x	48,1	62,3	31,8	26,8	22,2	24,9
16 років	x	x	x	x	41,7	51,1	30,4	38,0
17 років	x	x	x	x	x	x	22,9	27,4

Ми бачимо, що, нажаль, вік неусвідомлених статевих стосунків серед молоді значно ранній.

Рис. 3.3.2. Середній вік першого досвіду статевого життя респондентів, за статтю

Рис. 2.1. Середній вік першого досвіду статевого життя

Ваш громадянський стан?

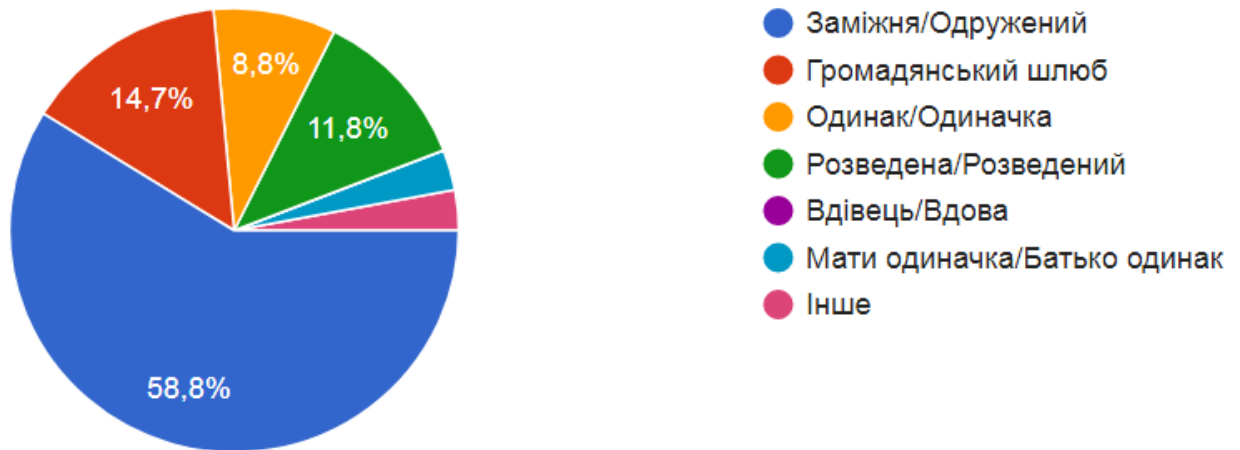

Рис. 2.2. Показники громадянського стану респондентів.

На момент опитування респонденти розподілились таким чином: у парних відносинах - 75% (заміжніх/одружених – 61%; у громадянському шлюбі - 14%) і

одиначки - 18% (розведені - 11%; одинокі - 7%).

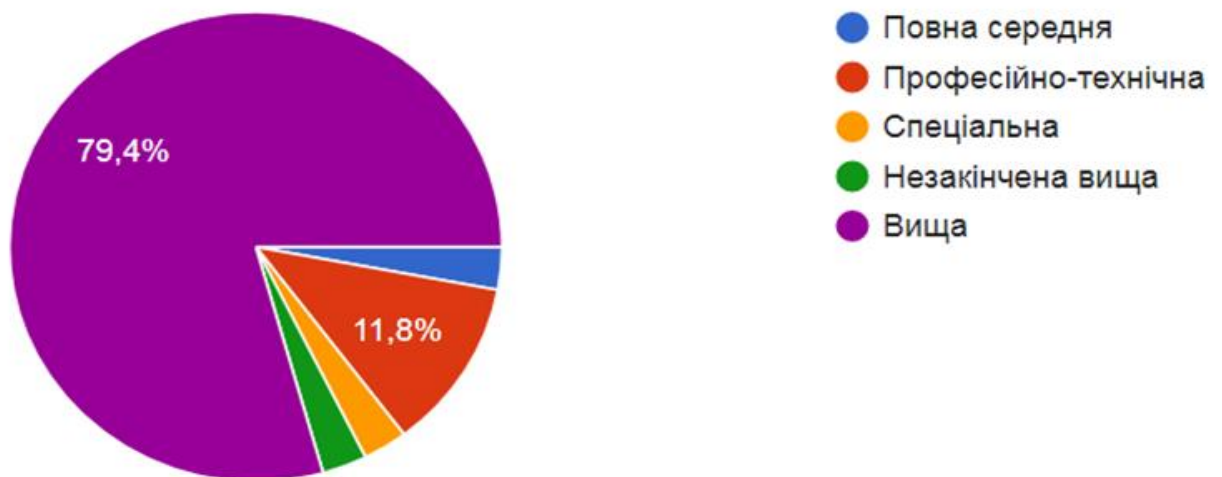

Рис 2.3. Показники рівня освіти респондентів.

На момент опитування 79% учасників опитування мають вищу освіту.

5. На скільки Ви фінансово свободні?

44 ответа

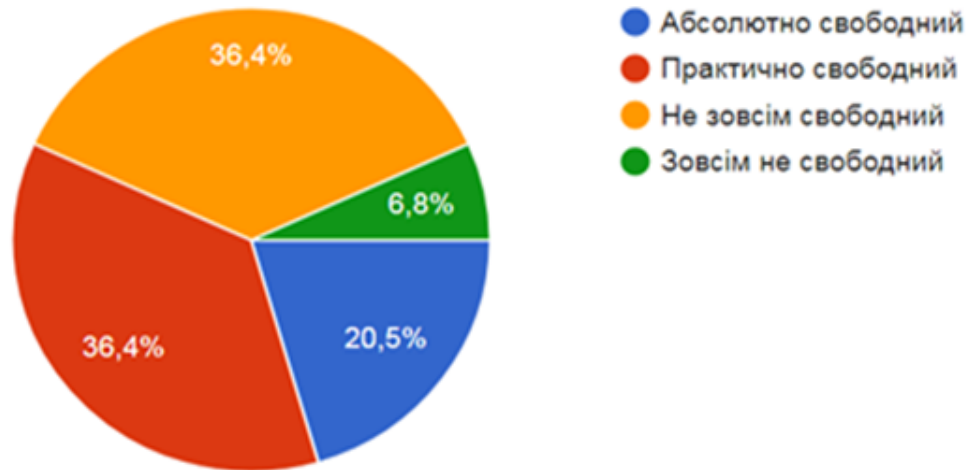

Рис. 2.4. Фінансова свобода респондентів.

На момент опитування ми виявили респондентів, які почували себе практично вільними – 36% . Не зовсім вільні і зовсім не вільні становлять – 43% респондентів.

Вибірка з 44 (дорослих) опитаних не дає змогу робити суттєві висновки щодо взаємозалежності фінансової свободи і сексуальною реалізацією та задоволеністю статевим життям, хоча, щось цікаве побачили:

Наприклад: 1) прослідковується наступний взаємозв'язок фінансової свободи і кількості статевих партнерів: з тих, хто вказав на свою абсолютну фінансову свободу в середньому нараховує 2,2 партнери, практично вільний – 3,5 партнери і фінансово не свободний – 4,2

6. Чи вважаєте Ви сексуальні відносини невід'ємною частиною свого життя?

44 ответа

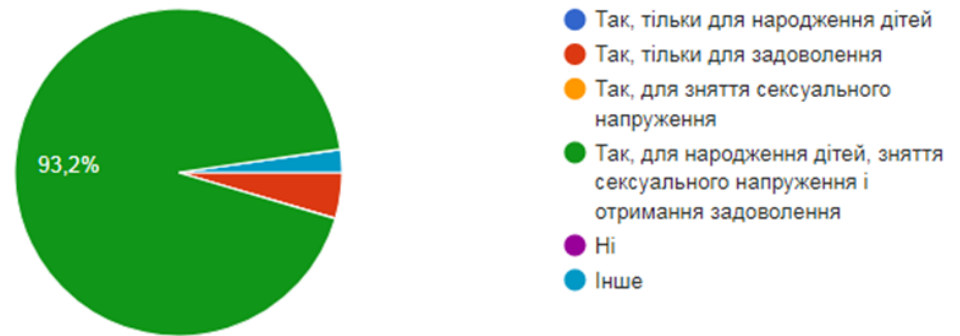

Рис. 2.5. Показники сексуальних відносин як невід'ємної частини власного життя.

93% дорослих вважають, що сексуальні відносини є невід'ємною частиною їхнього життя і застосовують для народження дітей, отримання задоволення і зняття сексуального напруження.

На запитання «Яке місце займає секс у вашому житті» ми отримали такі показники.

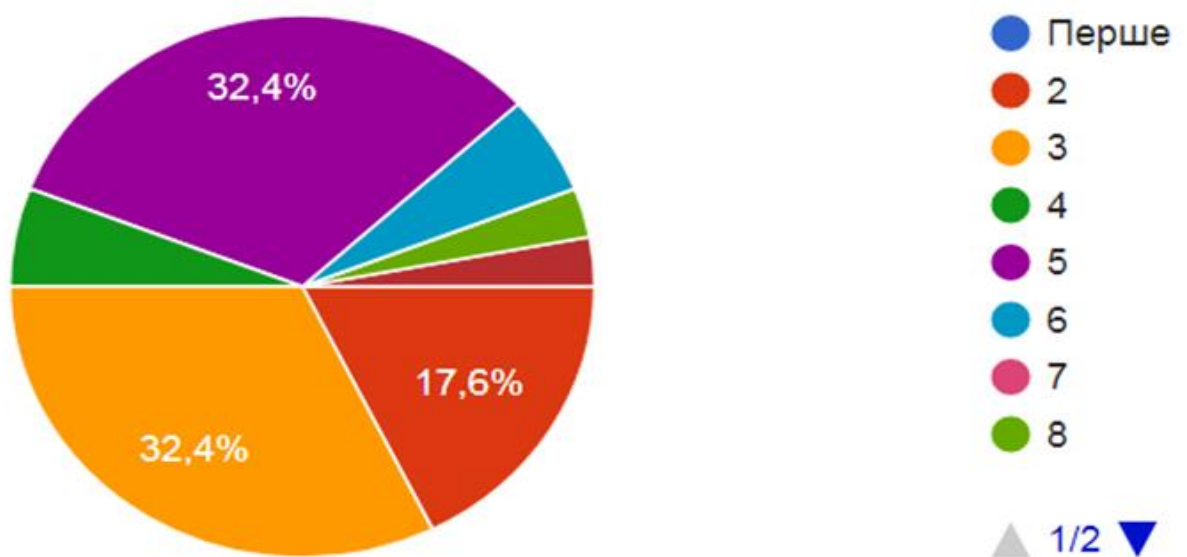
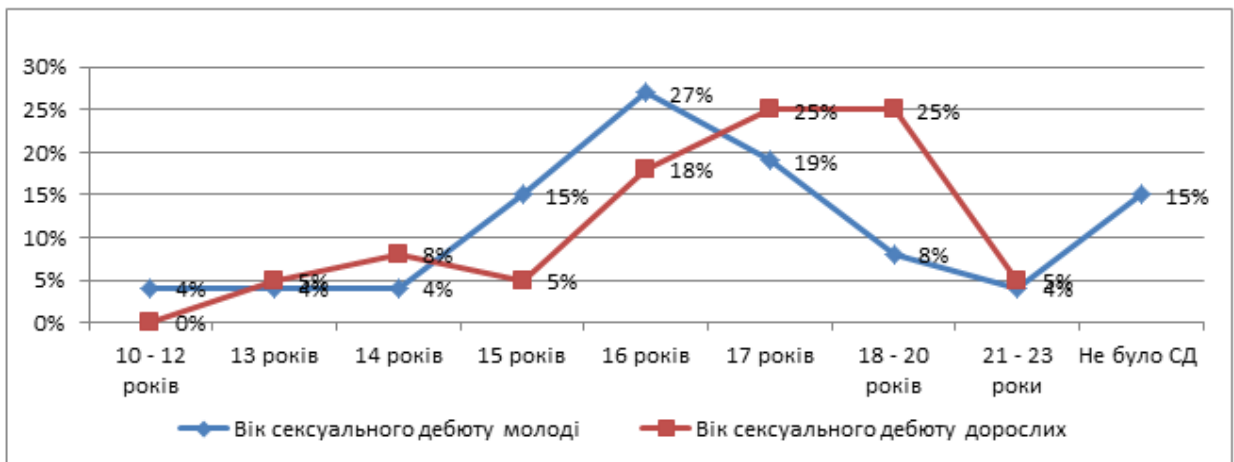

Рис. 2.6. Значення сексу у житті респондентів.

Значення кохання в прийнятті рішення розпочати статеве життя становить 1:4, тобто тільки кожен четвертий керувався почуттям любові. Ми ідеалізуємо себе, як вид, сприймаємо себе, як глибоко моральних істот, які поступають тільки етично, морально, виважено, але аналіз відповідей показує, що тільки третя частина респондентів (31%=25%+6% , включно з «тільки після одруження») розпочали статеве життя по коханню. Тому, можемо стверджувати, що біологічне в нас має глибший і вагомійший вплив на нашу сексуальну поведінку, ніж правила, заведені в суспільств. Отже, «моралізаторські гасла» про те, що людина **повинна** робити вибори, спираючись на почуття – трохи «натягнуті», однак 70%=39%+31% свідчить, що вибір все ж таки, ми робимо свідомо

Зведена таблиця визначення віку сексуального дебюту дорослих та їх дітей (молоді)

Вік сексуального дебюту:

До 16 років:

у молоді - **54%** (кожен другий)

у дор. молоді - **36%** (кожен третій)

До 17 років:

У молоді – 73%

–15%)

У дор. молоді – 61%

До 18 років:

У молоді – 81%

У дор. молоді – 84%

До 23 років:

У молоді – 86% (не було

у дор. молоді - 100%.

26. Сексуальний дебют був спланований чи спонтанний?

44 ответа

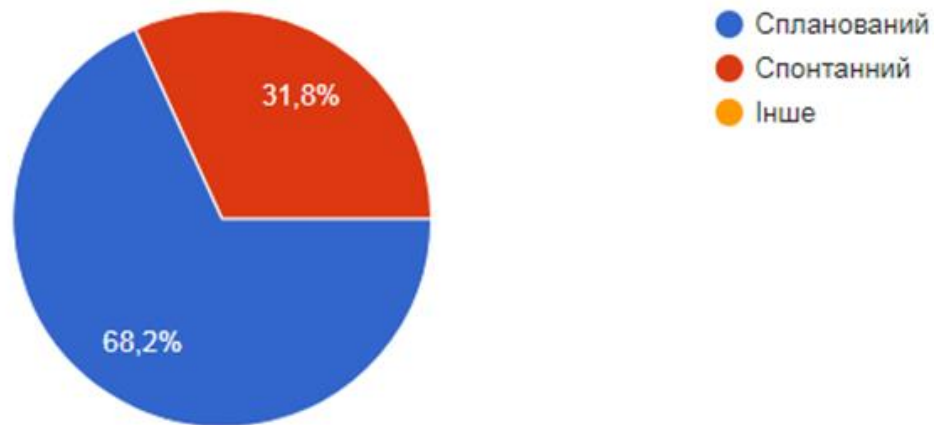

Рис. 2.7. показники спланованості-спонтанності сексуального дебюту

При кореляційному аналізі відповідей конкретних респондентів, які відповіли на 26 запитання, що статевий акт був спланований і запитання 23 «Чи застосовували Ви контрацепцію...» маємо наступні результати: із тих хто відповів, що статевий акт був спланований, 57% - не застосовували контрацептивів, що може привести до ІПСШ і свідчить про необізнаність ризиків, про невідповідальне відношення до свого здоров'я та здоров'я сексуального партнера, до не запланованої вагітності, що дало масову частку в 33% таких, що мали аборти.

32% з тих, хто *спланував* статевий акт, цікавилися станом здоров'я свого сексуального партнера, а от із тих, хто мав статевий дебют *спонтанним* вказують, що цікавилися здоров'ям тільки кожен сьомий (15%) і дають кореляцію, як такі, що робили аборти, у 60%.

27. Оцініть емоційний стан після першого статевого акту?

44 ответа

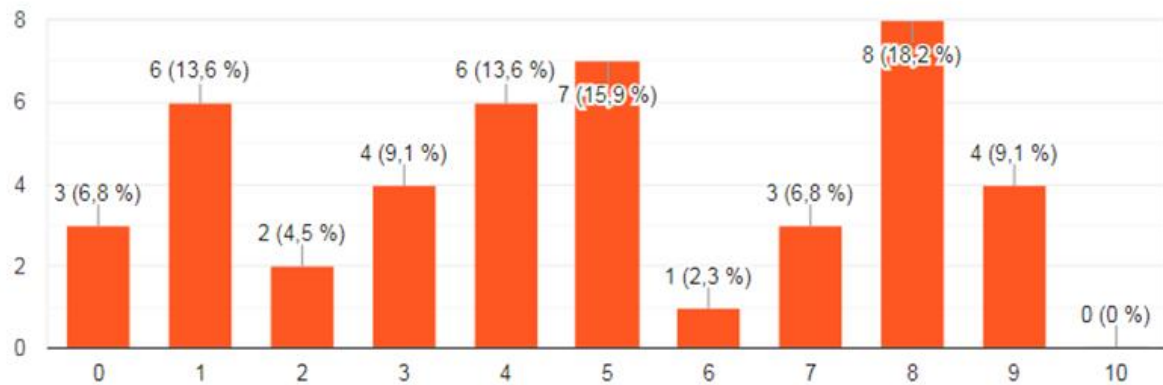

Рис. 2.7. Оцінювання власного емоційного стану після першого статевого акту.

47% учасників дослідження, які оцінили емоційний стан після першого статевого акту від 0 до 4 балів отримали в середньому 2,2 бали (причому, для чоловіків середній бал становить 2,8, а для жінок 1.5), а 53%, які оцінили від 5 до 9 балів, середній бал становить 6,8 балів (при чому для чоловіків цей бал становить 5.9, а для жінок – 7,4). При всьому-тому, середній бал емоційного стану після першого статевого акту в чоловіків становить 3,9 бали, а для жінок - 4.9 бали. Ці дані свідчать про те, що перший парний сексуальний контакт важливий, як для чоловіків, так і для жінок; що у половині випадків сексуальний дебют не завжди співпадає з уявленнями про нього, відбувається на фоні підвищеної тривожності, відповідальності, що очікування більш завищені, ніж отримані результати, а від того, яким він відбувається, часто-густо накладається свій відбиток на подальше сексуальне життя (про свідчать дані анкетування).

37. Розповідали чи будете розповідати Ви своїм дітям про статеве життя і статеві відносини?

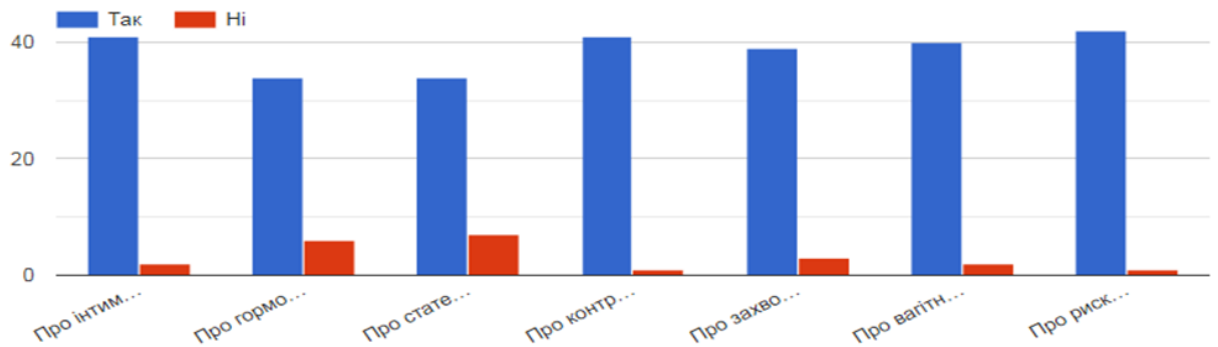

Рис 2.8. Бажання розповідати власним дітям про статеве життя.

- 1) Про інтимну гігієну?
- 2) Про гормональні зміни (полюцію, менструацію)?
- 3) Про статевий акт?
- 4) Про контрацепцію?
- 5) Про захворювання, що передаються статевим шляхом?
- 6) Про вагітність?
- 7) Про ризик абортів, безпліддя?

38. На Вашу думку з якого віку краще розпочинати статеве життя?

44 ответа

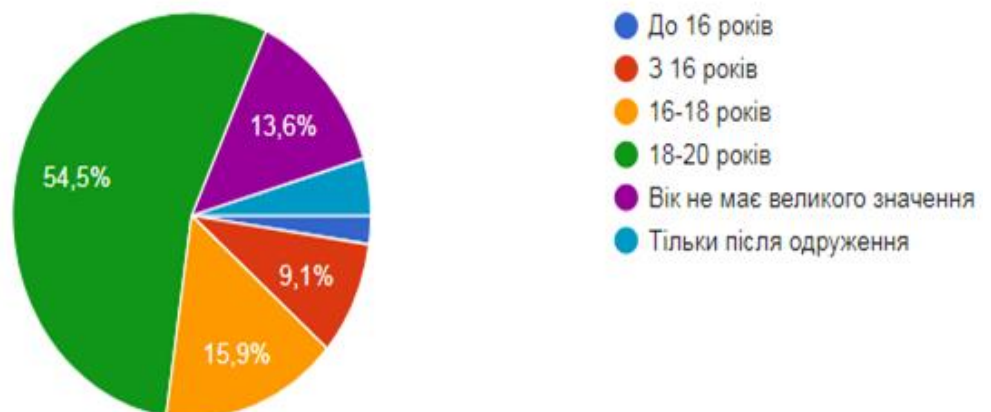

Рис. 2.8. Думка респондентів щодо віку початку статевого життя.

55% учасників дослідження відповіли, що з 18-20 років, 25% з 16-18 років і 14%, що вік не має значення. Спостерігається цікава деталь, яка полягає в тому, що учасники анкетування більш строго підходять до віку сексуального дебюту, не зважаючи на те, що самі, куди раніше, розпочали статеве життя. Психологи ??? кажуть, що людина так сприймає себе і своє оточення, коли все, що стосується її, рішень, вподобань, усвідомлень, установок, вона вважає за прийнятні і правильні (навіть, якщо «ні», то до себе завжди поблажливо) і ні в якому разі іншим – там по «всій строгості закону», а от же, 14 (а це 31%) респондентів починали своє статеве життя в різні вікові періоди 26% (в 14 – 5% ; 15 – 5%; в 17 - 16%), але рекомендують починати іншим у 18-20 років і 5% - тільки після одруження.

На *другому етапі дослідження* була використана методика опитувальник Ю. Е. Альшиної, Л. Я. Гозман, Е. М. Дубовської «Вимірювання установок у сімейній парі». За допомогою даного опитувальника можна дослідити погляди респондентів по десяти найважливішим сферам життя особистості. Методика містить як питання, що стосуються сімейного життя, так і загально важливі речі, про загальні проблеми життя. Наприклад, питання про відношення до грошей та загальне ставлення до людей [2]. Опитувальник «Вимірювання сімейних установок» містить 40 питань, які в свою чергу поділяються на 10 категорій: 1) ставлення до людей; 2) альтернатива між почуттям обов'язку і задоволенням; 3) ставлення до дітей; 4) ставлення до автономності або залежності подружжя; 5) ставлення до розлучення; 6) ставлення до любові романтичного типу; 7) оцінка значення сексуальної сфери в сімейному житті; 8) ставлення до «заборонених сфер - сексу»; 9) ставлення до патріархального чи егалітарного влаштування сім'ї; 10) ставлення до грошей. Кожне питання містить 4 варіанти відповіді. Респондентам пропонується оцінити ступінь їх узгодження з кожним із суджень.

Але ми для нашого аналізу обрали тільки 6,7 та 8 шкали , відповідно «ставлення до любові романтичного типу»; «оцінка значення сексуальної сфери в сімейному житті»; «ставлення до «заборонених сфер - сексу».

Аналіз та інтерпретація результатів дослідження методики - «Вимірювання сімейних установок» представлені у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Результати дослідження за методикою «Вимірювання сімейних установок»

№	Назва шкали	Кількість, %	Кількість, %
1.	Ставлення до любові романтичного типу	18 – 36 %	32 – 64 %
2.	Оцінка значення сексуальної сфери в сімейному житті	16 -32 %	34 – 68 %
3.	Ставлення до «заборонених сфер сексу»	43 (86 %)	7 (14 %)

Таким чином, шкала «ставлення до любові романтичного типу»: 64 % респондентів мають не високі показники щодо романтичного кохання. У 36 % випробуваних встановлена орієнтація на романтичне кохання. Шкала «оцінки значення сексуальної сфери в сімейному житті»: 68 % надають досить низького значення сексуальній сфері в сімейному житті, а 32 % - навпаки, вважають, що сексуальна сфера в сімейному житті є дуже важливою. Більшість респондентів відзначають, що інші аспекти сімейного життя є більш важливими, ніж сексуальна сфера. Шкала «ставлення до «заборонених сфер сексу»»: було виявлено, що 86 % респондентів відкриті до теми сексуальних відносин. У 14 % респондентів дана тема є більш забороненою. Тобто, більшість респондентів можуть відкрито розмовляти на тему сексуальних аспектів у їхніх відносинах з партнером. Вважають сферу

сексуальних відносин рівноправною сферою сімейного життя і не вбачають нічого поганого в тому, щоб обговорювати цю тему.

Порівнюючи дані нашого опитування та результати методики можемо констатувати, що на даний момент розвитку нашого суспільства тема сексуальних відносин стала більш відкритою, відсутність заборон значно покращило комунікацію в родині, а особливо у таких сферах як сексуальне життя. Але поряд з цим, є негативні впливи на розвиток сексуальності молоді, тому що практично відсутнє сексуальне просвітництво та сексуальне виховання у школі і далеко не всі батьки можуть брати на себе відповідальність та розмовляти з власними дітьми на досить відверті теми.

Висновки до 2-го розділу.

Отриманні результати дозволяють зробити наступні висновки:

1. Що сексуальна культура напряду пов'язана зі статевим вихованням, сексуальною освітою та сексуальною грамотністю: діти і підлітки в нашій країні рано знають і рано цікавляться питаннями статі, статевих відносин та сексу, а їх обізнаність ґрунтується на «відомостях», отриманих від свої однолітків, таких же підлітків, а також з мережі інтернет, сайтів блогерів, порносайтів тощо, що є, за часту, недостовірною і може призвести до небажаних наслідків.

2. Соціальна орієнтованість молоді на стосунки та установки, щодо визначення віку суб'єктивної зрілості межує в вікових рамках 16-18 років, що також, на підвищеному гормональному фоні, складає невтішну картину необдуманих вчинків та їх наслідків.

3. Підтверджено запит молоді на знання, вміння, навички з питань статевої грамотності та сексуальної освіти, а також необхідність введення в освітній простір спец.дисципліни.

4. Більша частина респондентів задоволена сексуальним життям, але, близько 20% (майже кожен п'ятий) вказує на те, що він не задоволений своїм сексуальним життям, що накладає відбиток на самопочуття і самосприйняття

свого життя, полишає комфорту, відчуття захищеності, затребуваності тощо.

5. Підтверджені тенденції зменшення віку статевого дебюту, сексуалізацією дійсності та відсутністю системи статевого виховання та сексуальної грамотності.

6. Всі ці питання стосуються нашої сексуальної культури та освіченості і, якщо у дорослих не визріває думки про те, що треба розмовляти зі своїми дітьми на інтимні теми, такі, що стосуються взаємин статі, любові, взаємоповаги, парних відносин, дітонародження та отримання задоволення (всіх тих питань, що складають зміст життя), то держава повинна забезпечити виховний вплив на підростаюче покоління, надати їм певний об'єм знань, організувати лікбез серед дорослої молоді та батьків.

І це можливо забезпечити тільки системною цілеспрямованою роботою, починаючи зі створення окремої Освітньої програми сексуальної грамотності, запровадження спеціальності, що могла б підготувати фахівців зі статевої та сексуальної грамотності, навчання студентів за фахом. Паралельно проводити курси підвищення кваліфікації з певним спрямуванням серед вихователів дитячих садків, вчителів, класних керівників задля надолуження знань і сформування певної картини; впроваджувати заняття з дітьми в дитячих садках, вводити окремий предмет у шкільну програму з початкових класів і до останнього, запроваджувати певні курси в закладах освіти різних рівнів, проводити лікбезиви серед батьків, медичних працівників тощо.

7. Для формування суспільного габітуса сексуальної культури для різних соціальних, вікових, гендерних груп, слоїв, прошарків потрібно вводити єдиний стандарт сексуальної освіти, який дасть можливість сформувати особистість прийнятну і зрозумілу для всіх. Оскільки питання статевої освіти є надважливим, то для його ефективного впровадження потрібно, щоб окреслена область знань була присутня в якості окремої навчальної дисципліни з викладачем, який отримав спеціальну фахову освіту,

з певними компетентностями, знаннями і навичками, адже математику викладає вчитель математики, а біологію – вчитель біології і, якщо, нам потрібно лікувати зуби, то ми не йдемо до окуліста, а йдемо до стоматолога. Хто, як не професіонал, може якісно подати інформацію, якнайкраще донести знання і розкрити суть предмета. Посилювати певний вплив призвані супутні дисципліни гуманітарного, природничого, естетичного циклу тощо.

8. Якщо ми хочемо отримати суспільство щасливих людей, гармонійно розвинутих, що вміють вільно спілкуватися та будувати відносини, знають, що хочуть і прямують до своєї мети, потрібно розпочинати.

9. За результати аналізу шкал методики Ю. Е. Альошиної, Л. Я. Гозман, Е. М. Дубовської «Вимірювання установок у сімейній парі» ми можемо констатувати, що 64 % респондентів мають не високі показники вираження орієнтації на традиційне розуміння романтичного кохання. У 34 % більше виражена орієнтація традиційного розуміння романтичного кохання. 68 % респондентів вважають, що сексуальна сфера не має великого значення в сімейному житті, проте 32% юнаків і юначок надають їй великого значення. Було також встановлено, що 86 % респондентів відкриті до теми сексуальних стосунків, а у 14% випробуваних вона є забороненою.

ВИСНОВКИ

1. Соціальна орієнтованість молоді на стосунки та установки, щодо визначення віку суб'єктивної зрілості межує в вікових рамках 16-18 років, що також, на підвищеному гормональному фоні, складає невтішну картину необдуманих вчинків та їх наслідків.

2. Підтверджено запит молоді на знання, вміння, навички з питань статевої грамотності та сексуальної освіти, а також необхідність введення в освітній простір спец.дисципліни.

3. Більша частина респондентів задоволена сексуальним життям, але, близько 20% (майже кожен п'ятий) вказує на те, що він не задоволений своїм сексуальним життям, що накладає відбиток на самопочуття і самосприйняття свого життя, полишає комфорту, відчуття захищеності, затребуваності тощо.

4. Підтверджені тенденції зменшення віку статевого дебюту, сексуалізацією дійсності та відсутністю системи статевого виховання та сексуальної грамотності.

5. Всі ці питання стосуються нашої сексуальної культури та освіченості і, якщо у дорослих не визріває думки про те, що треба розмовляти зі своїми дітьми на інтимні теми, такі, що стосуються взаємин статі, любові, взаємоповаги, парних відносин, дітонародження та отримання задоволення (всіх тих питань, що складають зміст життя), то держава повинна забезпечити виховний вплив на підростаюче покоління, надати їм певний об'єм знань, організувати лікбез серед дорослої молоді та батьків.

6.І це можливо забезпечити тільки системною цілеспрямованою роботою, починаючи зі створення окремої Освітньої програми сексуальної грамотності, запровадження спеціальності, що могла б підготувати фахівців

зі статевої та сексуальної грамотності, навчання студентів за фахом. Паралельно проводити курси підвищення кваліфікації з певним спрямуванням серед вихователів дитячих садків, вчителів, класних керівників задля надолуження знань і сформування певної картини; впроваджувати заняття з дітьми в дитячих садках, вводити окремий предмет у шкільну програму з початкових класів і до останнього, запроваджувати певні курси в закладах освіти різних рівнів, проводити лікбезиви серед батьків, медичних працівників тощо.

7. Для формування суспільного габітуса сексуальної культури для різних соціальних, вікових, гендерних груп, слоїв, прошарків потрібно вводити єдиний стандарт сексуальної освіти, який дасть можливість сформувати особистість прийнятну і зрозумілу для всіх. Оскільки питання статевої освіти є надважливим, то для його ефективного впровадження потрібно, щоб окреслена область знань була присутня в якості окремої навчальної дисципліни з викладачем, який отримав спеціальну фахову освіту, з певними компетентностями, знаннями і навичками, адже математику викладає вчитель математики, а біологію – вчитель біології і, якщо, нам потрібно лікувати зуби, то ми не йдемо до окуліста, а йдемо до стоматолога. Хто, як не професіонал, може якісно подати інформацію, якнайкраще донести знання і розкрити суть предмета. Посилювати певний вплив призвані супутні дисципліни гуманітарного, природничого, естетичного циклу тощо.

8. Якщо ми хочемо отримати суспільство щасливих людей, гармонійно розвинутих, що вміють вільно спілкуватися та будувати відносини, знають, що хочуть і прямують до своєї мети, потрібно розпочинати.

9. За результати аналізу шкал методики Ю. Е. Альошиної, Л. Я. Гозман, Е. М. Дубовської «Вимірювання установок у сімейній парі» ми можемо констатувати, що 64 % респондентів мають не високі показники вираження орієнтації на традиційне розуміння романтичного кохання. У 34 % більше виражена орієнтація традиційного розуміння романтичного кохання. 68 % респондентів вважають, що сексуальна сфера не має великого

значення в сімейному житті, проте 32% юнаків і юначок надають їй великого значення. Було також встановлено, що 86 % респондентів відкриті до теми сексуальних стосунків, а у 14% випробуваних вона є забороненою.

Список використаних джерел

1. Абраменкова В. В. Половая дифференциация и сексуализация детства: горький вкус запретного плода / В. В. Абраменкова // Вопросы психологи. – 2003. – № 5. – С. 103 – 120
2. Антонець М.О. Лялькотерапія як один з методів виховання духовних пріоритетів у дитини /М.О.Антонець//Збірник наукових праць «Простір арт-терапії» Вип. 1(7).-К.:Арттерапевтична асоціація, 2010.- С.4-11.

3. Антоненць М.О. Впровадження новітніх засобів навчання у викладанні курсів психологічного спрямування /М.О.Антоненць//Вища освіта України-Додаток 4, том V (23),-К.: «Гнозис», 2010.- С.19-25.
4. Аршава И. Ф. Сексуальность человека. Методы исследования в сексологии: Учебное пособие / И.Ф. Аршава, С.Д. Алексеенко. – Днепропетровск: Акцент ПП, 2014. – 164 с.
5. Аршава І.Ф. Тлумачний словник-довідник із медичної психології [Текст] / І.Ф. Аршава, Г.О. Філіпчева. – Д.: РВВ ДНУ, 2009. – 80 с.
6. Бабюк І. О. Статеве виховання дітей і підлітків-інвалідів: навч.-метод. пос. /І.О.Бабюк, Н.Є.Бенюх, А.І.Авраменко. – Донецьк:ДООЦСС, 1998. – 30 с.
7. Вернадский В.И. Письма о высшем образовании в России/ В.И.Вернадський // Постметодика.-№5.-2001.-С.3-8.
8. Гармаев А.Ц. Психопатический круг в семье /А.Ц.Гармаев.-Минск: Лучи Софии, 2002.-320с.
9. Говорун Т.В. Сексуальність та статева поведінка в Україні (Проблеми сьогодення та перспективи)/ Т.В. Говорун, Б.М.Ворник – К.,1995. – 51 с.
10. Джерела формування сексуальної культури. [Текст]: монографія //Формування сексуальної культури молоді: монографія/Авт. О.М.Балакірева та ін.; За заг. ред. О. О. Яременка. – Київ : Український ін-т соціальних досліджень, 2004.
11. Кравець В. П. Статеве соціалізація дітей і підлітків: закономірності та гендерні особливості: Монографія /В.П.Кравець.-Тернопіль:ТНПУ, 2008. – 476 с.
12. Особистісні кризи студентського віку : Зб. наук. статей/ За ред. Т.М.Титаренко. – Луцьк : Ред.-вид. від. «Вежа» Волинського держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2001. – 110 с.
13. Паничок Т. Я. Статеве виховання учнівської молоді у Німеччині: дис. ...канд. пед. наук: [L¹SEP]13.00.07 / Тетяна Ярославівна Паничок. –

- Тернопіль, 2010. – 163 с. [L] [SEP]Петрунько О.В. Актуальні проблеми сексуального виховання підлітків/ *О.В.Петрунько*. – К.: ДЦССМ, 2004. – 80 с.
14. Кон И.С. Подростковая сексуальность на пороге XXI века. – Дубна: Феникс, 2001. – [L] [SEP]208 с. [L] [SEP]
  15. Макаренко А. С. Твори в семи томах. – Т.4. – К.: Рад. школа, 1964. [L] [SEP]
  16. Методичні рекомендації до вичення дисципліни «Групова психотерапія» \ Укладачі: Аршава І.Ф Корнієнко В.В. – Д., Р ВВ ДНУ, 2007 -24с.
  17. Методичні рекомендації до вичення спецкурсу «Основні сучасні напрямки психотерапії» \ Укладач: Аршава І.Ф. – Д.: Р ВВ ДНУ, 2001 – 32 с.
  18. Акимова Л. Н. Психология сексуальности. – Одесса: СМІЛ, 2005. – 198 с.
  19. Діденко С.В, Козлова О.С Психологія сексуальності. – К.: Либідь, 2009. – 403 с.
  20. Крадохвил С. Терапия функциональных сексуальных расстройств. – М., Просвещение, 1997. – 603 с.
  21. Кон И.С. Введение в сексологию. – М., Наука, 1993. – 425 с.
  22. Антонов Владимир. Сексология. – СПб.: Файдер-Плюс, 2002. – 90 с.
  23. Бейлькин М. Гордиев узел сексологии. Полемические заметки об однополром влечении. – М.: ОСТ, 2007. – 704 с.
  24. Белета Р.В., Тактаров В.Г. Современные методы лечения сексуальных расстройств у женщин и мужчин. Руководство для врачей. – Москва: 2004. — 120 с.
  25. Беринг Дж. Я, ты, он, она и другие извращения. Об инстинктах, которых мы стыдимся. – М. АСТ, Corpus, 2015. - 300 с.
  26. Бэйкер Р. Постельные войны. Неверность, сексуальные конфликты и эволюция отношений – М.: Альпина нон-фикшн, 2013. – 400 с.

27. Вейнингер О. Пол и характер / Пер. В. Лихтенштадт. – М.: Астрель, Полиграфиздат, 2012. – 512 с.
28. Говорун Т.В. Соціалізація статі та сексуальності. - Тернопіль: Навч.книга, 2001. – 240 с.’
29. Говорун Т.В., Кікінежді О.М. Стать та сексуальність: психологічний ракурс. Навч. посібник. – Тернопіль: Навч.книга, 1999. – 384 с.
30. Діденко С.В. Козлова О.С. Психологія сексуальності - К.: Академвидав, 2009. – 304 с. 14.
31. Діденко С.В. Психологія сексуальності і сексуальних стосунків: Навч. посібник. – К.: Арістей, 2003. – 321 с.
32. Дніпропетровська обласна універсальна наукова бібліотека М.Дніпропетровськ, вул. Ю.Савченка, 10 (www.libr.dp.ua)
33. Дніпропетровська центральна міська бібліотека м. Дніпропетровськ, вул. Леніна, 23 (www.library.dp.ua)
34. Доморацкий В.А. Медицинская сексология и психотерапия сексуальных расстройств. – М.: Академический Проект; Культура, 2009. – 470 с.
35. Исаев Д.Д. Три возраста сексуальности. – М.: изд-во "Продолжение жизни", 2003. – 64 с.
36. Исаев Д.Н., Каган В.Е., Психогигиена пола у детей. – Л., ЛГУ, 1999. – 430 с.
37. Інтернет-ресурси з сексології
<http://kineziolog.bodhy.ru/content/internet-resursy-posesologii>
38. Електронна бібліотека Національної бібліотеки України ім.В.І.Вернадського (www.nbuv.gov.ua)
39. Катыльмов Л.Л. Словарь по сексологии. – М.: Дрофа, 2007. — 61 стр.
40. Кащенко Е.А. Основы социокультурной сексологии / [монография]. – М.: книжный дом «Либроком», 2011 – 255 с.

41. Келли Гери Ф. Основы современной сексологии. – Санкт-Петербург. СПб: Питер, 2000. – 896 с. – (Серия «Учебник нового века»).
42. Кон И.С. Сексология: Учеб. пособие. – М., Академия, 2004. – 530 с.
23. Руководство по сексологии. / Под ред.. Либиха С.С. – СПб., Речь, 2001. – 491 с.
43. Короленко Ц. П., Дмитриева Н. В., Сексуальность в постсовременном мире. Москва, Россия: Академ. проект, 2011, 326 с.
44. Кочарян Г. С. Современная сексология. Киев, Украина: Ника-Центр, 2007, 400 с.
45. Кришталь В. В, Григорян С. Р. Сексология. Москва, Россия: ЕР СЭ, П 2002, 880 с.
46. Либих С. С. Руководство по сексологии. Санкт-Петербург, Россия: Питер, 2001, 480 с.
47. Мартель Б., Сексуальность, любовь и Гештальт. Санкт-Петербург, Ст Россия: Речь, 2006, 192 с.
48. Общая сексопатология; Г. С. Васильченко, Ред. Москва, Россия: Медицина, 1977, 488 с.
49. Психология здоровья; Г. С. Никифорова, Ред. Санкт-Петербург, Россия: Питер, 2006, 607 с.
50. Сечейко О.В. Психологічні детермінанти сексуальної поведінки підлітків: Дис...канд.. психолог. Наук. 19.00.07.,К., 2000. – 228 с.
51. Синсокий О.В. Основы кримінальної сексопатології: Навч. посібник для студ. ВНЗ. – Суми.: Навч. книга, 2010. – 572 с.
52. Свядош А.М. Женская сексопатология., - М., Академия. 1999. – 590 с.
53. Чуприков А.П. Нормальна і кримінальна сексологія: підручник. – К.: вид-во МАУП, 2011. – 252 с.
54. <http://snpt-psychology.at.ua/index/monografiji/0-25> - он-лайн бібліотека

55. Франкл В. Страдания от бессмысленности жизни. Актуальная психотерапия. Новосибирск, Россия: Сиб. унив. изд-во, 2011, 105 с.
56. Чернявская Т.П., «Личностные особенности собственников и несобственников бизнеса: гендерный аспект», Наука і освіта, № 4, с. 29–33, 2013. [Электронный ресурс]. Доступно: <http://www.dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/7008/1/Chernyavska%20Tetyana%20%20Pavlivna%202013%204.pdf>
57. Фрейд З. Половое просвещение детей // Сексология (Хрестоматия). – СПб.: Питер, 2001. – С. 26-34.
58. Фрэзер Дж.Дж. Золотая ветвь. Москва: Эксмо, 2006. 960 с. [LSEP]
59. Шапиро Ю.Б. Половое воспитание, сексуальное образование и подготовка к семейной [LSEP]жизни. Москва: Институт социальной работы, 1997. С. 131-137.
60. Шихи Г. Возрастные кризисы / Г. Шихи. – СПб., 1999.
61. Штифурак В. Є. Соціально-педагогічні основи виховної роботи зі студентською молоддю / В.Є.Штифурак – Вінниця : Видавництво-друкарня «Діло», СПД Данилюк В.Г., 2007. – 568 с.
62. Bering Jesse. Perv: The Sexual Deviant in All of Us. SA, 2013. 28. Carroll J. Sexuality Now: Embracing Diversity. 2 edition. — Thomson Wadsworth, 2006. — 745 p.
63. Crooks R.L., Baur K. Our Sexuality. Wadsworth Publishing. 2010. — 704 p. 30. McAnulty Richard D., Burnette M. Michele. Sex and Sexuality. Praeger Perspectives. 2006. — 982 p.
64. Cichy D. Niektóre problemy wychowania seksualnego / D. Cichy // “Problemy Rodziny”. – [LSEP]1973. – No 2. – pp.8–12. [LSEP]
65. Fromm E. Die Kunst des Liebens / Erich Fromm. – Frankfurt : Verlag Ullstein GmbH, 1987. [LSEP]– S. 20–23. [LSEP]
66. Kluge, Norbert. Einführung in die Sexualpädagogik. – Darmstadt, 1978. – 282 s.

67. Koch F. Sexualität, Erziehung und Gesellschaft. Vondergeschlechtlichen Unterweisungszuremanzipatorischen Sexualpädagogik / Friedrich Koch. – Frankfurt am Main: KRATZ-DREISBACH, 2000. – 389 s.
68. Кірбі Д. Виховання сексуальності; оцінка програм і результатів, N J., Network Publication, 1984.- 212 с.
69. H. S. Kaplan, Sexual Desire Disorders: Dysfunctional Regulation of Sexual Motivation. N.Y., USA: Routledge, 1995, 352 p.
70. D. Rens aw, «Women Coping with h a Partner’s Sexual Avoidance», Family Journal, 9, 2001.
71. Sexual health issues. Available, World Health Organization. [Online]. Available:
<https://www.who.int/sexual-and-reproductive-health/sexual-health-issues/>
72. Standards for Sexuality Education in Europe. WHO Regional Office for Europe and BZgA. Federal Centre for Health Education, BZgA, Cologne, 2010. – 75 s.

Додаток А

Скрин опитувального листа

ці	26.Сексуа	Під дієк	38.На Ваш	33.3 яко	36.Скілі	28.Що побуди	29
	Спланов	17	16-18 років	16	5+	За умовлянн	Ні
	Спонтанн	17	16-18 років	12-13	5+	Щоб буди до	Ні
	Спланов	16	16-18 років	Не маст	1	Інше	Ні
	Спланова	18-20	16-18 років	14	1	Цікавість	Ні
	Спонтанн	16	16-18 років	До 9 рок	5+	Під дією алко	За
	Спонтанн	17	16-18 років	10-11	5+	Цікавість	Ні
	Спланова	17	16-18 років	До 9 рок	3	Щоб буди до	Ні
	Спонтанн	21-23	18-20 років	14	4	Під дією алко	Та
	Спонтанн	14	18-20 років	14	5+	Інше	Ні
✓	Спланова	15	18-20 років	Не маст	5+		За
	Спланов	21-23	18-20 років	Не маст	5+	Щоб зняти с	Ні
	Спланова	18-20	18-20 років		3	За умовлянн	Ні
	Спланова	21-23	18-20 років	Не маст	4	Інше	За
	Спланова	18-20	18-20 років	14	5+	Щоб зняти се	Ні
✓	Спланова	17	18-20 років	До 9 ро	5+	Цікавість	За
	Спонтанн	17	18-20 років	15	5+	Цікавість	Ні
	Спонтанн	14	18-20 років	10-11	5+	За наполяган	Ні
	Спланова	18-20	18-20 років	12-13	5+	Цікавість	Ні
✓	Спланова	15	18-20 років	Не маст	5+	Цікавість	Ні
✓	Спланова	17	18-20 років	14	5+	Цікавість	За
	Спланова	18-20	18-20 років	12-13	5+	Щоб зняти се	Ні
✓	Спланова	15	18-20 років	18+	5+	За умовлянн	Та
✓	Спланова	17	18-20 років	Не маст	3	За умовлянн	Ні
✓	Спланова	17	18-20 років	14	3	За умовлянн	Ні
	Спонтанн	18-20	18-20 років	15	1	За умовлянн	Та
	Спланова	18-20	18-20 років	Не маст	1	Цікавість	Та
✓	Спланова	17	18-20 років	18+	1	Цікавість	Ні
	Спланова	18-20	18-20 років	До 9 рок	4	Щоб буди до	Ні
	Спланова	18-20	18-20 років	До 9 рок	5+	Цікавість	Ні
	Спланова	18-20	18-20 років	15	5+	Щоб буди до	Та
	Спонтанн	17	18-20 років	12-13	5+	Інше	Ні
	Спонтанн	21-23	Вік не має великого		1	За наполяган	Ні
	Спланова	18-20	Тільки післ	Не маст	1	Перша шлюб	Ні
	Спонтанн	17	Тільки післ	Не маст	2	За умовлянн	Залеж